

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України
Харківський національний економічний університет
Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»
Інститут економіки Уральського відділення РАН
Уральський федеральний університет
Московський державний технічний університет ім. М. Е. Баумана
Варшавський технологічний університет «Варшавська політехніка»
Постійне Представництво Польської академії наук при РАН
Університет Прикладних наук Верхньої Австрії
Економічний університет Братислави

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ТА ІННОВАЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ»

15 – 16 листопада 2012 року

м. Харків, Україна

ББК 65.050

С 90

Рекомендовано на засіданні вченої ради Харківського національного економічного університету
(протокол № 2 від 22.10.2012 р.);
вченої ради Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України
(протокол № 10 від 22.10.2012 р.)

Рецензенти: **Алексєєв І. В.** – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Національного університету «Львівська політехніка»;
Ковальчук К. Ф. – доктор економічних наук, професор, декан факультету економіки та менеджменту, завідувач кафедри фінансів Національної металургійної академії України (м. Дніпропетровськ);
Орлов П. А. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки та маркетингу Харківського національного економічного університету

Редакційний комітет: **Понюмаренко В. С.** – д-р екон. наук, проф., ректор Харківського національного економічного університету (Україна), **Кизим М. О.** – д-р екон. наук, проф., директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (Україна), **Іванов Ю. Б.** – д-р екон. наук, проф., заст. директора з наукової роботи Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (Україна), професор кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету (Україна), **Ястремська О. М.** – д-р екон. наук, проф., зав. кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету (Україна), **Татаркін О. І.** – д-р екон. наук, проф., академік РАН, директор інституту економіки Уральського відділення РАН (Росія), **Вацьковський К. С.** – д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри інформатичних систем Варшавського технологічного університету «Варшавська політехніка», Постійний Представник Польської академії наук при Російській академії наук (Польща), **Погорлецький О. І.** – д-р екон. наук, проф. кафедри світової економіки економічного факультету Санкт-Петербурзького державного університету, завідувач кафедри Міжнародного банківського інституту (Росія)

Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 15 – 16 листопада 2012 р. – Х.: ФОП Александрова К. М., ВД «ІНЖЕК», 2012. – 72 с. Укр. мова, рос. мова

ISBN 978-966-2194-52-4

У цьому виданні зібрані матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики», в яких обґрунтовуються стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності економіки України на макро-, мезо- та мікрорівнях; розглядаються проблеми розвитку національної інноваційної системи та інноваційної діяльності підприємств; економічна спадщина О. Г. Лібермана та сучасні проблеми.

Невідомою частиною цього видання є збірка тез доповідей учасників конференції на електронному носії.

Видання рекомендовано науковцям, аспірантам, студентам економічних спеціальностей та фахівцям-практикам, що займаються вирішенням питань забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку України та її регіонів.

ББК 65.050

© Колектив авторів, 2012
© ФОП Александрова К. М., 2012
© ВД «ІНЖЕК», 2012

ISBN 978-966-2194-52-4

ЗМІСТ

Організаційний комітет.....	9
Порядок денний.....	10
Пленарне засідання	11
Виступи на пленарному засіданні	
Тищенко А. Н. Оценка конкурентоспособности экономических систем на разных уровнях управления	13
Погорлецкий А. И. Налоговый климат России и проблема конкурентоспособности российских хозяйствующих субъектов	22
Власюк О. С. Фінансові аспекти забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку України.....	32
Иванов Ю. Б. Лібералізація оподаткування як напрямок реформування податкової системи України	38
Матюшенко І. Ю. Комерційне використання нанобіотехнологій для вирішення продовольчої проблеми.....	48
Беликова Н. В. Реформы в Украине: ретроспективный и перспективный анализ.....	61
Додаток 1. Перелік доповідей на секційних засіданнях, які рекомендовані для публікації у фаховому виданні	69
Додаток 2. Тези доповідей учасників конференції (на електронному носії)	

Секція 1

Стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності економіки України на макро-, мезо- та мікрорівнях

<i>Амбрик Л. П.</i> Фіскальні інструменти забезпечення сталого розвитку: зарубіжний контекст	79
<i>Беляев А. С.</i> Характеристика тенденций развития строительного комплекса в контексте обеспечения его конкурентоспособности.....	82
<i>Бунтов І. Ю.</i> Перспективи комерційного використання малої гідроенергетики в Україні.....	85

<i>Димеденко І. В., Гавриленко Р. В. Аналіз конкурентних переваг ПРАТ «ДЗВО» на ринку електроенергетики України.....</i>	<i>91</i>
<i>Димеденко И. В., Грушко Л. И. Методы повышения конкурентоспособности предприятий, предоставляющих услуги по техническому обслуживанию и ремонту автомобилей (на примере ПАО «Донецк-Авто»)</i>	<i>94</i>
<i>Зайчикова В. В. Інноваційні підходи у фінансовій політиці в умовах фінансової нестабільності</i>	<i>97</i>
<i>Іванова О. Ю. Особливості бюджетного стимулювання розвитку реального сектора економіки</i>	<i>101</i>
<i>Калінська І. М. Особливості діагностування фінансової кризи підприємства</i>	<i>105</i>
<i>Калюжна Н. Г., Головкова К. Ю. Адекватність як інтегральна характеристика якості управлінської інформації.....</i>	<i>109</i>
<i>Клець Л. Є. Конкурентоспроможність як критерій фінансових можливостей розвитку територій.....</i>	<i>114</i>
<i>Копилова О. В. Акціонерний капітал як чинник стійкого розвитку економіки України</i>	<i>118</i>
<i>Корсак В. І. Франчайзинг як конкурентоспроможна форма організації регіонального роздрібного бізнесу.....</i>	<i>122</i>
<i>Кузьменко Л. М., Солдак М. О. Концепція «регіону, що навчається» у вирішенні проблем розвитку старопромислових регіонів України</i>	<i>126</i>
<i>Кусик Н. Л., Ковалевська А. В. Підхід до оцінки ефективності КСВ-діяльності підприємства за пріоритетними мотивами.....</i>	<i>130</i>
<i>Лялючак З. С. Перспективи становлення логістичної концепції управління якістю житлово-комунальних послуг.....</i>	<i>133</i>
<i>Матюшенко І. Ю. Проблема визначення рівня технологічності галузей економіки України</i>	<i>137</i>
<i>Моргун М. І., Хірка В. А. Україна в умовах «Великої рецесії»: причини, особливості та шляхи економічного відновлення</i>	<i>149</i>

Моїсеєнко Ю. М. Програми державної підтримки розвитку нанотехнологій у КНР, Республіці Корея та Індії	153
Овчаренко М. І. Формування української економічної культури як фактор розвитку корпоративної культури на вітчизняних підприємствах	162
Омелаєнко Н. М., Веретенникова Г. Б. Особливості використання експертних методів при оцінюванні інновацій	166
Папаїка О. О., Косогов В. А. Ліквідність як чинник конкурентоспроможності банківської системи	169
Пичугина Ю. В. Реализация транзитного потенциала Украины в современных условиях	173
Пономаренко Є. В., Анненкова О. В. Концептуальні основи розвитку машинобудівного комплексу України.....	177
Розгон І. В. Особливості державної підтримки та стимулювання підвищення конкурентоспроможності регіонів України.....	179
Сидоренко О. А. Спеціальний режим оподаткування – як інструмент державного регулювання для забезпечення конкурентоспроможності АПК України.....	183
Скупський Р. М., Волосяк М. В. Інновації як базис зростання конкурентоспроможності агропромислового виробництва	187
Струтинська Н. В. Концепція холістичного маркетингу як напрям забезпечення конкурентоспроможності промислових підприємств	191
Труніна І. М. Конкурентні переваги вітчизняних підприємств	194
Фонарьова Т. А. Людські ресурси в системі факторів формування ринкового потенціалу підприємства.....	198
Червякова С. В. Удосконалення організації інфраструктури ринку цінних паперів в процесі первинного публічного розміщення акцій	202

Секція 2

Проблеми розвитку Національної інноваційної системи та інноваційної діяльності підприємств

<i>Буснюк С. В.</i> Перспективи формування в Україні інтегрованих структур кластерного типу	207
<i>Геселева Н. В.</i> Синергетична парадигма циклічної динаміки інновацій	210
<i>Гринько Т. В.</i> Шляхи активізації інноваційної діяльності вітчизняних підприємств.....	214
<i>Долгих В. В.</i> Головні засади інформаційно-комунікаційного забезпечення підтримки пріоритетних напрямів інноваційної діяльності підприємства.	217
<i>Жуляєва І. Ю.</i> Методи дослідження якості організації процесу рекрутингу персоналу підприємства	221
<i>Кошевий М. М.</i> Передумови розвитку наукоємних виробництв у промисловому секторі економіки	225
<i>Крамарев Г. В.</i> Освоєння альтернативних джерел енергії як напрям розбудови «зеленої економіки»	229
<i>Ледян Т. О., Голуб О. П.</i> Сучасний стан та проблеми розвитку інноваційної діяльності підприємств України	233
<i>Максимчук О. С.</i> Взаємодія фінансово-промислового капіталу в системі інтегрованих господарських структур	237
<i>Мажник Л. О.</i> Необхідність державного регулювання розвитку інноваційних процесів в Україні	241
<i>Мельниченко О. В.</i> Облік банківських операцій при здійсненні переказу коштів у внутрішньодержавних небанківських платіжних системах.....	245
<i>Пипко С. О.</i> Податкові важелі інноваційно-інвестиційного розвитку національної економіки	249
<i>Рекова Н. Ю., Гончарова М. В.</i> Фінансове регулювання інноваційного розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.....	253

<i>Стаматин О. В.</i> Взаємозв'язок суб'єктів ринку в процесі забезпечення якості трудового життя	257
<i>Стасюк Ю. М.</i> Етапи формування та розвитку теорій інновацій	261

Секція 3

Ліbermanівські читання – 2012: економічна спадщина та сучасні проблеми

<i>Даніч В. М., Шеховцова К. В.</i> Валютна паніка як феномен лавиноподібних процесів, її змістова характеристика та вплив на діяльність підприємств	265
<i>Дороховський О. М.</i> Необхідність розвитку регіональних транспортно-дорожніх мереж	268
<i>Назарова Л. В.</i> Мита і тарифи як метод стимулювання експорту сільськогосподарської продукції	272
<i>Письмак В. О.</i> Оцінка умов і наслідків відносин між підприємствами та постачальниками в процесі закупівельної діяльності	275

Шановні учасники конференції!

Вітаємо Вас на Міжнародній науково-практичній конференції «Конкурентоспроможність та інновації: проблеми науки та практики» в Харківському національному економічному університеті!

Бажаємо Вам

гарного настрою та успішної роботи на конференції!

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

Пономаренко В. С. – д. е. н., професор, ректор Харківського національного економічного університету, *співголова оргкомітету (Україна)*

Кизим М. О. – д. е. н., професор, директор Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, *співголова оргкомітету (Україна)*

Булєєв І. П. – д. е. н., професор, заступник директора Інституту економіки промисловості НАН України (*Україна*)

Вацьковські К. С. – д. е. н., професор Варшавського технологічного університету «Варшавська політехніка», Постійний Представник Польської академії наук при Російській академії наук (*Польща*)

Гонда Владимир – к. е. н., доцент, заст. декану економічного факультету Економічного університету Братислави (*Словаччина*);

Єфименко Т. І. – чл.-кор. НАН України, д. е. н., професор, Президент ДННУ «Академія фінансового управління» (*Україна*)

Іванов Ю. Б. – д. е. н., професор, заступник директора Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (*Україна*)

Криворотов В. В. – д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки виробничих та енергетичних систем Уральського федерального університету (*Росія*)

Татаркін О. І. – академік РАН, д. е. н., професор, директор Інституту економіки Уральського відділення РАН (*Росія*)

Цехетнер А. – професор Університету прикладних наук Верхньої Австрії, магістр (*Австрія*)

Фалько С. Г. – д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і організації виробництва Московського державного технічного університету ім. М. Е. Баумана (*Росія*)

Ястремська О. М. – д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету (Україна)

Волик І. М. – к. е. н., доцент, вчений секретар Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, *секретар оргкомітету* (Україна)

ПОРЯДОК ДЕННИЙ

15 листопада 2012 р., четвер

9⁰⁰ – 10⁰⁰ – реєстрація учасників (фойє лекційного корпусу), поселення

10⁰⁰ – 12⁰⁰ – пленарне засідання (ауд. А-36 лекційного корпусу)

12⁰⁰ – 13⁰⁰ – обідня перерва

13³⁰ – 16⁰⁰ – робота круглого столу (Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України, Держпром, площа Свободи 5, 7-й під'їзд, 8-й поверх)

13⁰⁰ – 17⁰⁰ – робота секцій (ауд. 602, 309)

16 листопада 2012 р., п'ятниця

10⁰⁰ – 13⁰⁰ – робота секцій (ауд. 602, 309)

13⁰⁰ – 15⁰⁰ – підведення підсумків конференції (ауд. 602), вільний час

Місце проведення: Харківський національний економічний університет, м. Харків, 61001, пров. Інженерний, 1а (Проїзд від станції м. «Південний вокзал» або ст. м. «Проспект Гагаріна» до ст. м. «Наукова»).

Тел. (057) 758-77-26 (2-96)

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Відкриття конференції

Вітальне слово доктора економічних наук, професора, ректора Харківського національного економічного університету **Пономаренка Володимира Степановича**.

ДОПОВІДІ

1. **Тищенко О. М.** – д. е. н., проф., завідувач відділом проблем розвитку регіональної економіки Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України – *«Оценка конкурентоспособности экономических систем на разных уровнях управления»*

2. **Погорлецький О. І.** – д. е. н., проф. кафедри світової економіки економічного факультету Санкт-Петербурзького державного університету, завідувач кафедри світової економіки Міжнародного банківського інституту – *«Налоговый климат России и проблема конкурентоспособности российских хозяйствующих субъектов»*

3. **Власюк О. С.** – д. е. н., проф., член-кореспондент НАН України, перший віце-президент ДННУ «Академія фінансового управління» – *«Фінансові аспекти забезпечення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку України»*

4. **Іванов Ю. Б.** – д. е. н., проф., заст. директора з наукової роботи Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України, професор кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету – *«Лібералізація оподаткування як напрямок реформування податкової системи України»*

5. **Матюшенко І. Ю.** – к. т. н., проф., Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України – *«Комерційне використання нанобіотехнологій для вирішення продовольчої проблеми»*

6. **Белікова Н. В.** – к. е. н., докторант Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України – *«Реформы в Украине: ретроспективный и перспективный анализ»*

Регламент: доповіді – до 15 хвилин;

виступи під час обговорення – до 5 хвилин

СЕКЦІЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

СЕКЦІЯ 1

Стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності економіки України на макро-, мезо- та мікрорівнях

Керівник секції – Тищенко О. М., д. е. н., проф., завідувач відділом проблем розвитку регіональної економіки Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України.

Секретар секції – Ревенко О. В., к. е. н., доцент кафедри оподаткування Харківського національного економічного університету.

СЕКЦІЯ 2

Проблеми розвитку національної інноваційної системи та інноваційної діяльності підприємств

Керівник секції – Верещагіна Г. В., к. е. н., доцент кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету.

Секретар секції – Сігаєва Т. Є., к. е. н., викладач кафедри економіки, організації та планування діяльності підприємства Харківського національного економічного університету.

СЕКЦІЯ 3

Ліберманівські читання – 2011: економічна спадщина та сучасні проблеми

Керівник секції – Попов О. Є., д. е. н., доцент, завідувач кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету.

Секретар секції – Пономаренко О. О., к. е. н., доцент кафедри політичної економії Харківського національного економічного університету.

ВИСТУПИ НА ПЛЕНАРНОМУ ЗАСІДАННІ

Тищенко А. Н.

д-р экон. наук, профессор, заведующий отделом проблем развития региональной экономики
Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины

ОЦЕНКА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ НА РАЗНЫХ УРОВНЯХ УПРАВЛЕНИЯ

Исторически концепция конкурентоспособности (КСП) основана на теории конкуренции – использовании в международном разделении труда сравнительных преимуществ национальных экономик (дешевый труд, богатые природные ресурсы, благоприятные географические, климатические, инфраструктурные факторы и т. п.). Понятие конкуренции (от лат. *сталкиваться*) составляет основу рыночной экономики. Понятие же «конкурентоспособность» обозначает «быть способным к конкуренции» и рассматривают его именно в этой плоскости. Известно множество трактовок термина «конкурентоспособность». Целесообразно привести некоторые формулировки авторитетных международных организаций и изданий:

- конкурентоспособность – это умение в условиях свободного и справедливого рынка производить товары и услуги, соответствующие стандартам международных рынков, и в то же время поддерживать и повышать уровень реальных доходов своих граждан в долгосрочном периоде (Организация экономического сотрудничества и развития – ОЭСР) [8];
- конкурентоспособность – набор институтов, мер экономической политики и факторов, которые определяют уровень производительности в стране (Всемирный экономический форум – ВЭФ) [4];
- конкурентоспособность – это способность страны или бизнеса производить товары и услуги, которые могут успешно конкурировать на мировых рынках (Гарвардский словарь бизнес-терминов «Field Guide to Business Terms») [5].

Как следует из приведенных определений, их авторы выделяют различные ключевые характеристики КСП. Учитывая указанные характеристики, возможно провести уточнение понятия «конкурентоспособность» на основе методологии системного анализа, с использованием отдельных элементов

контент-анализа (от англ. *contens* – содержание) – метода качественно-количественного анализа содержания текстов с целью выявления отраженных в них тенденций. Применение принципов контент-анализа позволяет выделить в формулировках критерии, лежащие в основе рассматриваемой категории:

- способность обеспечивать устойчивое социально-экономическое развитие, высокие доходы и жизненные стандарты, уровень и качество жизни граждан;
- способность достигать устойчивого и быстрого экономического роста на основе технологического лидерства, продуцирования инноваций, создания и использования долгосрочных конкурентных преимуществ, «ключевых компетенций», высокой инвестиционной привлекательности;
- производство товаров и услуг, которые удовлетворяют требованиям мирового рынка в условиях свободной конкуренции.

Очевидно, что КСП проявляется на всех уровнях экономики. Иерархию уровней КСП можно представить следующей пирамидой, объединяющей отраслевой и территориальный подходы к ее рассмотрению (рис. 1).

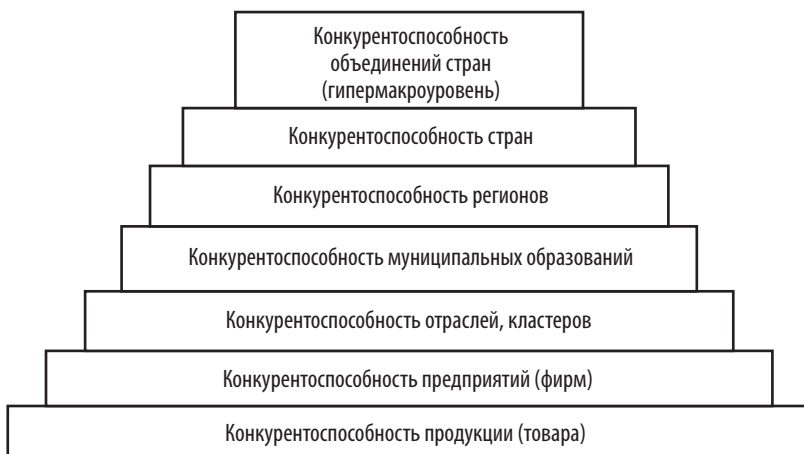

Рис. 1. Иерархия уровней конкурентоспособности

«Пирамида» содержит все известные уровни управления, а также вышший или «гипермакроуровень» – понятие, введенное М. Гельвановским и отражающее объединения нескольких стран, проводящих согласованную экономическую политику (например, ЕС, АСЕАН, ВТО, ОЭСР, ЮНКТАД, ОПЕК, ШОС, различные таможенные союзы и др.) [1; 9].

Формирование КСП экономических систем является неотъемлемым условием их устойчивого функционирования и ключевым элементом в числе национальных и региональных приоритетов. Одним из экономических аспектов XX в. было соревнование капиталистической и социалистической систем, закончившееся распадом экономически неконкурентоспособных СССР и Югославии, и вызвавшее рыночные реформы в ряде стран. В настоящее время КСП является едва ли не самым существенным признаком, по которому мировая общественность может судить об уровне экономической состоятельности страны, региона, отрасли, корпорации, другого объединения. Известен ряд международных организаций, регулярно публикующих рейтинги КСП стран. Наиболее авторитетные из них – Индекс IMD и Индекс глобальной конкурентоспособности (GCI), публикуемые соответственно МИРМ (Международным институтом развития менеджмента) и ВЭФ, проводящими исследования по собственным оригинальным методикам рейтинговой оценки КСП [6; 7].

КСП по методике IMD оценивается по 331 критерию (две трети – статистические данные и одна треть – экспертных оценок) по четырем основным группам индикаторов: *состояние экономики, эффективность правительства, состояние деловой среды и состояние инфраструктуры*, каждая из которых разбивается на более мелкие подгруппы. Методика содержит дополнительную процедуру моделирования КСП при изменении условий для объекта исследования [6].

Индекс GCI, созданный для ВЭФ К. Сала-и-Мартинотом, вообрал в себя основные новейшие экономические идеи и учитывает значения 12-ти компонент, каждая из которых касается одной из составляющих КСП [7]. Ими являются: *государственные и частные институты, инфраструктура, макроэкономическая стабильность, здравоохранение и начальное образование, высшее образование и профессиональная подготовка, эффективность рынка товаров и услуг, эффективность рынка труда, уровень развития финансового рынка, оснащенность новыми технологиями, размер рынка, уровень развития*

бизнеса и инновации. Компоненты, в свою очередь, составлены из 119 переменных или индикаторов, треть из которых – статистические данные, получаемые от международных организаций, оставшаяся часть – данные опросов топ-менеджеров крупных компаний по методологии ВЭФ. Методика ВЭФ используется в практике оценки КСП стран, а с 2007 г. – регионов, в частности, регионов Украины [2]. Однако в практике оценки КСП по методике ВЭФ отсутствует моделирование показателей КСП, прогнозирование осуществляется посредством составления растущего индекса GCI.

Несмотря на безусловный авторитет ВЭФ и МИРМ, рассчитываемые рейтинги имеют ряд ограничений, которые не позволяют их рассматривать как универсальный инструмент при выработке управленческих решений, однако содержат обширный материал для изучения внутреннего потенциала и формирования стратегий внешнеэкономического развития (табл. 1).

Таблица 1

Достоинства и недостатки методологий ВЭФ и МИРМ

ВЭФ	МИРМ
Достоинства	
Широкий охват различных сфер экономической деятельности	Четко представлен критерий национальной КСП – эффективность деловой среды
Постоянное совершенствование методологии	Широкий спектр показателей (шире, чем у ВЭФ)
Использование как количественных, так и качественных показателей	Использование как количественных, так и качественных показателей
	Неизменность методологии и удобство сравнения
	Прогнозная направленность анализа
Недостатки	
Использование субъективных показателей (2/3 от общего числа)	Использование субъективных показателей (1/3 от общего числа)
Периодическая перегруппировка показателей, что затрудняет проведение сравнения КСП в динамике	Отсутствие ряда показателей микроуровня
	Недостаточное внимание к социальным факторам

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Опубликованный 05.09.2012 г. отчет ВЭФ (GCI 2012-2013) предоставляет широкие возможности для сравнения КСП стран (табл. 2) [10].

Таблица 2

Позиции стран «десятки» и отдельных стран Восточной, Центральной Европы и Азии в рейтинге ВЭФ (GCI)

Страна	2012 – 2013гг.	2011 – 2012гг.	Изменение
Швейцария	1	1	0
Сингапур	2	2	0
Финляндия	3	4	1
Швеция	4	3	-1
Нидерланды	5	7	2
Германия	6	6	0
США	7	5	-2
Великобритания	8	10	2
Гонконг	9	11	2
Япония	10	9	-1
Китай	29	26	-3
Чехия	39	38	-1
Польша	41	41	0
Латвия	45	44	-1
Азербайджан	46	55	9
Казахстан	51	72	21
Литва	55	64	9
Словения	56	57	1
Венгрия	60	48	-12
Болгария	62	74	12
Россия	67	66	-1
Словакия	71	69	-2
Украина	73	82	9
Грузия	77	88	11
Румыния	78	77	-1
Молдова	87	93	6

Традиционно высокие позиции развитых стран первой «десятки» уже не могут удивлять, но на фоне большинства стран СНГ и Центральной Европы заслуживает уважения несомненный большой успех Казахстана. Как известно, лидером страны была поставлена задача войти в число первых 50-ти стран рейтинга ВЭФ, и теперь Казахстан вплотную приблизился к своей стратегической цели. Руководителями и бизнесом страны была проделана огромная работа, проявлена политическая воля в выработке стратегии развития, приглашены консультанты Гарвардской школы бизнеса. Успехи Казахстана разительно отличаются от результатов Украины, имевшей в начале 90-х гг., по оценкам зарубежных экономистов, наибольший стратегический потенциал из всех бывших республик СССР (рис. 2).

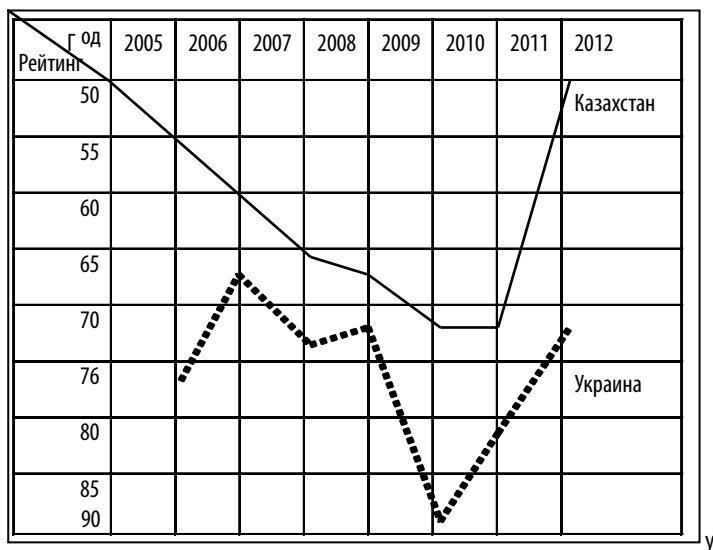

Рис. 2. Рейтинги КСП Казахстана и Украины в динамике

Как видно из графика, потенциал Украины остается нереализованным, а кризисное падение ее экономики очень существенно. Это свидетельствует о недопустимости дальнейших ошибок и промедления при формировании стратегии развития страны, очерчивании ее стратегических целей и приоритетов. Потери конкурентных позиций многими странами, связанные

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

с кризисом 2008 – 2010 гг., вызвали появление термина «конкурентный иммунитет территории», понимаемого как «способность успешно вести конкурентную борьбу с другими регионами и городами, ..., противостоять потенциальным рискам от внешних и внутренних потрясений, ... оперативно восстанавливаться после деструктивных событий благодаря наличию внутренних, порой еще не востребованных и не задействованных ресурсов и активов» [3].

Индекс GCI фиксирует также значительную дивергенцию регионов Украины, превышающую дивергенцию стран внутри ЕС (рис. 3, 4).

Рис. 3. Разброс значений компонент GCI по регионам Украины, 2011 г.

Показательны слова основателя и исполнительного директора ВЭФ К. Шваба: «Устойчивые различия в конкурентоспособности в различных регионах мира и внутри этих регионов, в частности, в Европе, лежат в основе нестабильности, которую мы переживаем сегодня и это ставит под угрозу наше будущее процветание. Мы убеждаем правительства действовать реше-

Рис.4. Разброс значений компонент GCI по странам ЕС, 2011 г.

тельно и принимать долгосрочные меры по усилению конкурентоспособности и возвращению мира на путь устойчивого развития» [10]. Это в полной мере относится и к Украине.

ЛИТЕРАТУРА

1. Гельвановский М. Конкурентоспособность в микро-, мезо- и макроуровневом измерениях / М. Гельвановский, В. Жуковская, И. Трофимова // Рос. экон. журн. – 1998. – № 3. – С. 67 – 78.
2. Тищенко А. Н. Конкурентоспособность Украины в мировых рейтингах / А.Н.Тищенко // Проблеми економіки. – 2011. – №3. – С. 3 – 9
3. Территориальная конкуренция в экономическом пространстве / Важенин С. Г., Берсенева В. А., Важенина И. С., Татаркин А. И. – Екатеринбург: Ин-т экономики УрО РАН, 2011. – 540 с.
4. European competitiveness report 2003: Commission staff working document. – Brussels: SEC, 2003. – P. 7.
5. Field Guide to Business Terms. – Harvard Business/ The Economist Reference. – Harvard: Harvard Business School Press and The Economist Books, 1993. – 277p

6. Institute of Management Development: рейтинг конкурентоспособности стран мира в 2011 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://gtmarket.ru/news / state/2011/05/19/2918](http://gtmarket.ru/news/state/2011/05/19/2918)

7. The Global Competitiveness Report 2010–2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2010-11.pdf

8. World Competitiveness Yearbook'99. International Institute for Management and Development. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.imd.ch.

9. <http://www.diary.ru/~extremo-norte/p148212587.htm?oam>

10. <http://gtmarket.ru/ratings/global-competitiveness-index/info>

Погорлецкий А. И.

д-р экон. наук., профессор

Санкт-Петербургский государственный университет

НАЛОГОВЫЙ КЛИМАТ РОССИИ И ПРОБЛЕМА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РОССИЙСКИХ ХОЗЯЙСТВУЮЩИХ СУБЪЕКТОВ

Национальный налоговый климат – существенный компонент внешней среды воздействия на конкурентоспособность хозяйствующих субъектов – налоговых резидентов данного государства. Это особенно важно с точки зрения общей конкурентоспособности страны, в основе которой, как известно, лежит конкурентоспособностью компаний, ее представляющих (см.: [1]). В данном контексте международная конкурентоспособность хозяйствующих субъектов – налоговых резидентов России – болезненный вопрос.

Несомненно, России, с точки зрения глобального позиционирования ее компаний-резидентов, свойственна благоприятная комбинация многих детерминантов национальных конкурентных преимуществ. Но даже с учетом того, что российские компании – экспортеры ресурсов, а также финансовые структуры, доходы которых зависят от экспорта сырья, продолжают сохранять за собой устойчивые позиции в рейтингах крупнейших и наиболее прибыльных компаний мира, общая конкурентоспособность России оказывается невысока.

Так, в списке крупнейших компаний мира Fortune Global 500 в 2012 г. находились 7 российских бизнес-единиц (Газпром, Лукойл, Роснефть, ТНК-ВР, Сбербанк России, АФК «Система» и Сургутнефтегаз – соответственно, 15-е, 49-е, 137-е, 198-е, 304-е, 315-е места и 430-е места по объему выручки) [2]. При этом в рэнкинге наиболее прибыльных компаний мира 2012 г. по версии издания Fortune первую позицию занял флагман российского бизнеса – компания Газпром [2]. Вместе с тем, по числу национальных компаний – мировых лидеров Россия заметно уступает не только США, Японии, Германии, Франции и Китаю, но и ряду небольших государств, включая Швейцарию.

Как следует из теории М. Портера, наряду с изначально присущими любому государству факторами, определяющими конкурентоспособность (к ним относятся человеческие и природные ресурсы), а также факторами, которые требуют долговременного и упорного развития (инфраструктура,

интеллектуальный капитал, финансовые ресурсы), немаловажной для конкурентоспособности национальной экономики и ее хозяйствующих субъектов оказывается роль правительства. Действительно, от качества государственного регулирования зависит усиление или, напротив, ослабление конкурентных позиций предпринимательских структур [1, с. 148 – 150]. В данном контексте налоговый климат, созданный и поддерживаемый в стране путем реализации соответствующей налоговой политики правительства, в немалой степени определяет международную конкурентоспособность национальных хозяйствующих субъектов. Таким образом, налоговая привлекательность страны для юридических и физических лиц, занимающихся бизнесом, является частью ее национальных конкурентных преимуществ, и именно от характера налоговой политики правительства зависит стремление экономических агентов регистрироваться в качестве налоговых резидентов данного государства. Оценим налоговую составляющую международной конкурентоспособности российских хозяйствующих субъектов – резидентов, обратив внимание на сильные и слабые стороны налогового климата России для развития бизнеса.

В рейтинге глобальной конкурентоспособности Всемирного экономического форума (ВЭФ) в 2012 – 2013 гг. Россия стала лишь 67-й из 144 ранжированных стран, а ее позиции по налоговым составляющим были: 105-е место по умеренности налога на прибыль организаций (совокупная ставка по данным ВЭФ – 46,9%) и 121-е место по общей эффективности налогообложения [3, С. 304 – 305]. В другом авторитетном рейтинге конкурентоспособности стран, составленном Лозаннской бизнес-школой IMD, Россия в 2012 г. была 48-й из 59 включенных в анализ государств [4]. При этом по эффективности правительственного регулирования экономики, включая налоговую составляющую, у России вновь были невысокие показатели.

Вместе с тем, в Индексе экономических свобод, ежегодно публикуемом The Heritage Foundation, в 2012 г. у России при общей низком уровне экономических свобод для предпринимательской деятельности (50,5 баллов из 100 возможных), соответствующем 144-му месту в группе государств с преимущественной несвободной экономикой, оказались достаточно неплохие позиции по показателю фискальной свободы (82,2 балла), превышающему среднемировую величину [6]. При этом Россия по размеру предельных

налоговых ставок для доходов физических и юридических лиц-резидентов, а также по уровню налогового бремени (доля налоговых поступлений консолидированного правительства в процентах от ВВП) в рейтинге фискальных свобод The Heritage Foundation была конкурентоспособнее многих представителей первой десятки наиболее свободных экономик мира.

Обратим внимание еще и на то, что за весь период с начала XXI в. фискальные свободы в России, по данным The Heritage Foundation, заметно превосходили общий уровень экономических свобод в стране. Попробуем разобраться, так ли уж плох налоговый климат России для международной конкурентоспособности российских компаний, для чего рассмотрим величину налогового бремени и ставок основных налогов.

Оценивая величину налогового бремени в России, следует признать, что доля налоговых доходов бюджета консолидированного правительства по отношению к ВВП не является чрезмерной (она составила 31,7% ВВП в 2010 г. и 35,6% ВВП в 2011 г.). Кроме того, налоговое бремя существенно понижается для ненефтяного сектора экономики: в 2010 г. соответствующие налоговые поступления составили 23,4% ВВП, а в 2011 г. – 24,7% ВВП. Для сравнения приведем показатели среднего уровня налогового бремени в государствах – членах Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР), которые в 2008 г. соответствовали 34,8% ВВП, а в 2009 г. – 33,7% ВВП [6]. При этом среднее арифметическое доли налоговых поступлений бюджета в ВВП для 27 стран Европейского Союза (ЕС) составило в 2008 г. 36,7%, а в 2009 г. – 35,8% [7]. Очевидно, что совокупная налоговая нагрузка в России для отраслей экономики, не связанных с добычей нефти, оказывается заметно ниже, чем в ведущих развитых странах мира. Таким образом, по общему уровню налоговой нагрузки для хозяйствующих субъектов-резидентов Россия (особенно для ненефтяного сектора экономики) оказывается конкурентоспособнее многих развитых стран мира и Западной Европы.

Посмотрим теперь на величину базовой ставки налога на прибыль компаний в России и в ряде зарубежных стран по состоянию на 2011 г. (рис. 1). Представленные данные свидетельствуют о том, что максимально возможная ставка налога на прибыль организаций в РФ (20%) хотя и проигрывает в конкурентоспособности некоторым небольшим европейским государствам, но при этом она заметно меньше соответствующего уровня всех

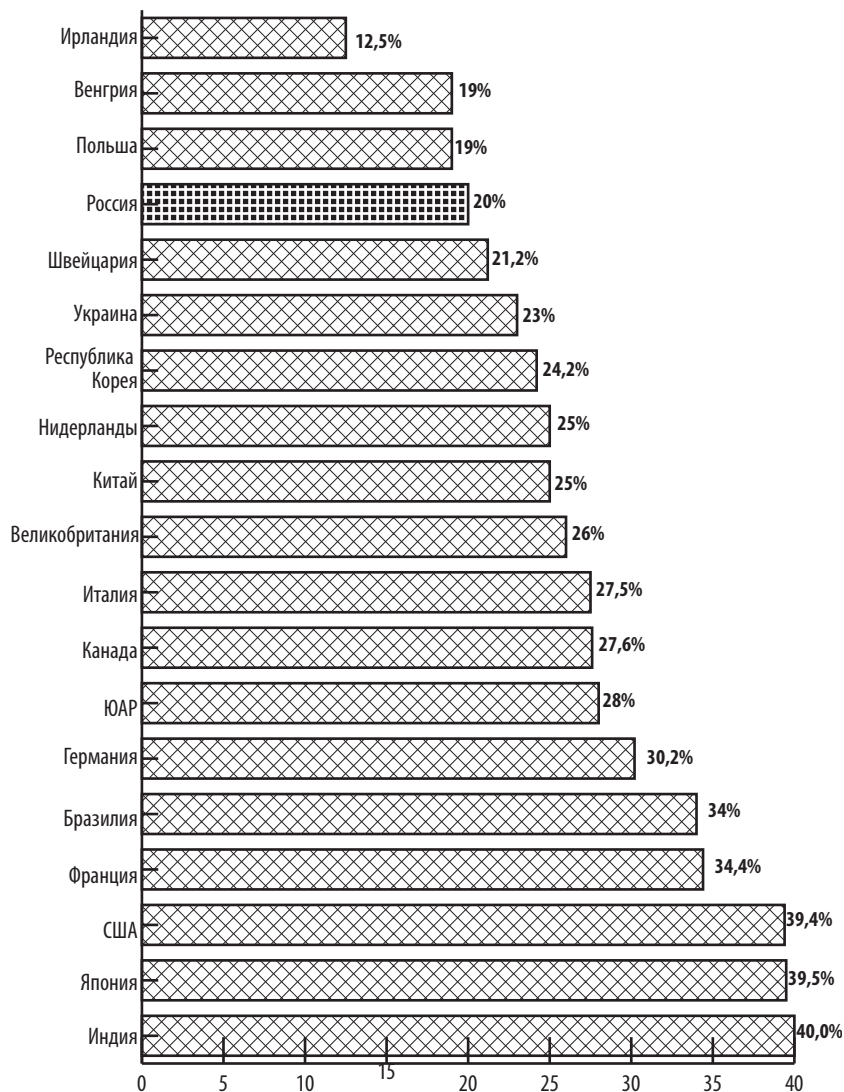

Рис. 1. Максимальная эффективная ставка налога на прибыль, % (2011 г.)

Источники: <http://www.worldwide-tax.com/> ; <http://www.oecd.org/dataoecd/26/56/33717459.xls>

крупных экономик мира. Получается, что по данному показателю Россия обладает достаточной привлекательностью для ведения бизнеса. Очевидно, что такие конкурентные позиции России были по справедливости оценены в ее индексе фискальной свободы и могут с успехом использоваться национальными хозяйствующими субъектами.

Следует также отметить, что более низкая, в сравнении с большинством ведущих государств мира, ставка налога на прибыль в Российской Федерации оказывает заметное влияние на выбор иностранными хозяйствующими субъектами организационно-правовой формы ведения бизнеса в России. Так, если в юрисдикции иностранного инвестора действует для устранения международного двойного налогообложения широко распространенный метод обычных налоговых кредитов (*ordinary tax credits*), то создание дочерней компании в России представляется лучшей альтернативой, нежели ведение операций на российском рынке через постоянное представительство (филиал). Поэтому неслучайно, что компании с иностранными инвестициями, зарегистрированные в качестве российских организаций – юридических лиц (являющиеся налоговыми резидентами Российской Федерации), численно преобладают в РФ над филиалами зарубежных юридических лиц.

Далее, если сравнивать характер налогообложения распределяемой прибыли, то по размеру налогов, удерживаемых у источника выплаты пассивных доходов (дивидендов, процентов и роялти) Россия имеет сопоставимые с зарубежными странами показатели, особенно с учетом действия соглашений об избежании двойного налогообложения доходов и имущества, понижающих налоги на репатриацию дивидендов в адрес зарубежных получателей до минимум 5%, а налоги на перевод иностранным резидентам процентных платежей и роялти – вплоть до нуля. Стоит отметить, что наличие у России достаточно большого числа соглашений об избежании двойного налогообложения благоприятствует прямым, портфельным и финансовым инвестициям в экономику Российской Федерации из стран, с которыми такие соглашения заключены, а также способствует более интенсивному обмену технологиями и прочими объектами интеллектуальной собственности. Не случайно тройку крупнейших инвесторов в российскую экономику составляют такие страны как Кипр, Нидерланды и Люксембург [8], инвестиционное сотрудничество с которыми у Российской Федерации строится именно на основе двусторон-

них налоговых соглашений, представляющих особый интерес у российских реэкспортеров капитала.

Давая оценку характеру косвенного налогообложения в России, обратим внимание на основной косвенный налог, к которому весьма чувствительны хозяйствующие субъекты, – налог на добавленную стоимость (НДС). Хотя НДС, как любой косвенный налог, можно переложить на конечных потребителей готовой продукции, он в немалой степени определяет итоговую цену реализуемых товаров и услуг, влияя на объемы производства и потребления, а, следовательно, от величины НДС зависит прибыль экономических агентов. Рис. 2 показывает, что Россия обладает определенной конкурентоспособностью по величине стандартной ставки НДС, которая ниже, чем во многих ведущих странах мира (при этом следует учесть тот факт, что ряд стран Европейского Союза в условиях долгового кризиса был вынужден поднять ставки НДС). Следовательно, характер обложения налогом на добавленную стоимость опять-таки положительно сказывается на потенциальной конкурентоспособности российских хозяйствующих субъектов.

Возникает вопрос: почему же ВЭФ и IMD так низко оценивают налоговую конкурентоспособность России для бизнеса? Во-первых, как нам представляется, проблема связана не столько с высоким уровнем налогов на прибыль и на ее распределение для компаний – резидентов, сколько с избыточным характером социальных платежей с работодателей.

Действительно, российская ставка социальных отчислений во внебюджетные фонды в 2011 г. (34%) превысила уровень многих стран – членов ОЭСР, в том числе обладающих более развитой системой социального обеспечения населения (рис. 3). Даже с учетом понижения ставки социальных налогов на 2012 г. до 30% правительство Российской Федерации было вынуждено признать ошибочный характер своей стратегии в части налогообложения фонда оплаты труда, заключавшейся в отмене прежнего регрессивного единого социального налога [9]. Это слишком очевидно с точки зрения международной конкурентоспособности России по издержкам оплаты труда для предпринимателей: наличие соответствующих социальных налогов и сборов приводит к тому, что эффективная ставка налога на прибыль при этом, по данным ВЭФ, повышается до 46,9% [3, с. 305]. Конечно, подобный высокий размер социальных налогов и сборов

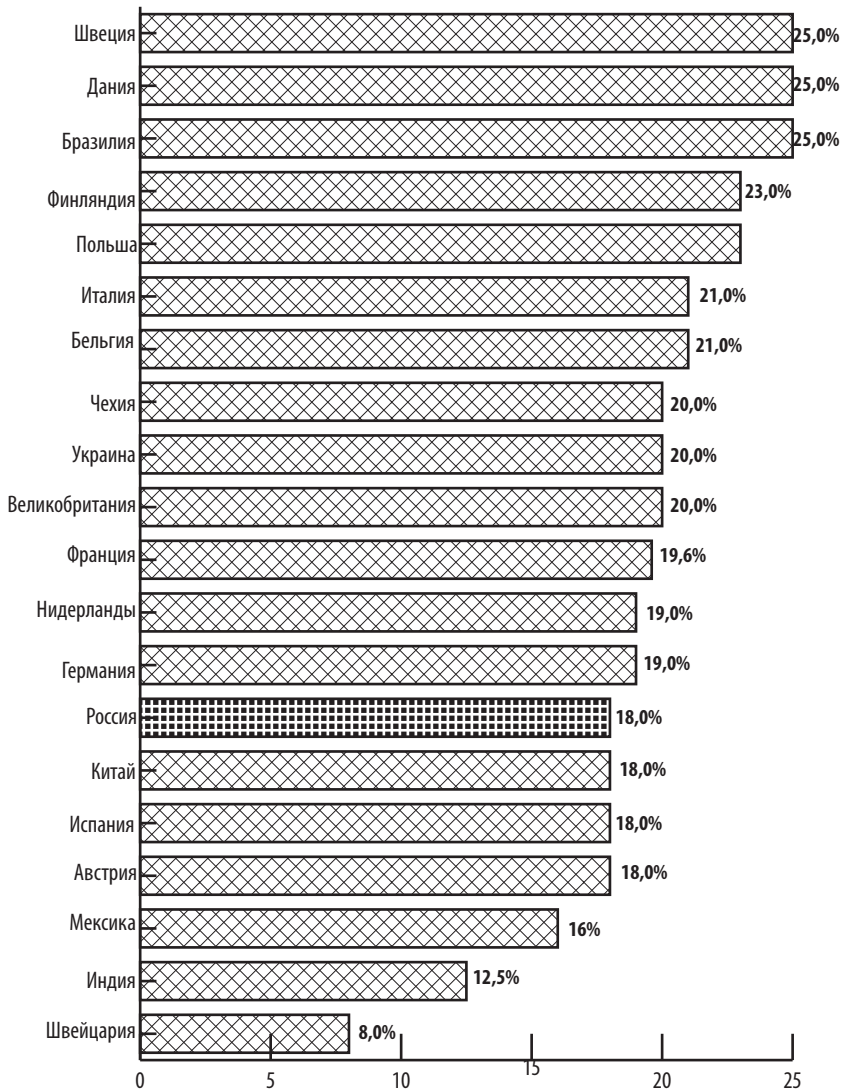

Рис. 2. Максимальная ставка налога на добавленную стоимость, % (2011 г.)

Источник: <http://www.worldwide-tax.com/>

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

существенно ухудшает налоговый климат России для предпринимательской деятельности.

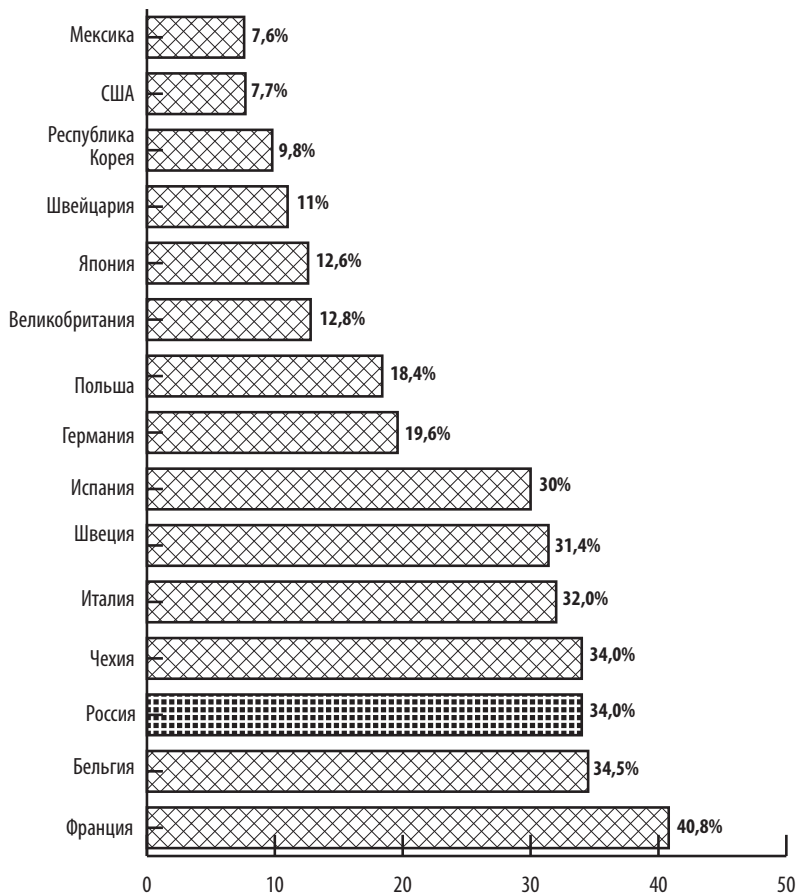

Рис. 3. Максимальная ставка социальных налогов и сборов с фонда оплаты труда, взимаемых с работодателей (2011 г.)

Источник: <http://www.oecd.org/dataoecd/12/54/34674402.xls>

Во-вторых, низкие оценки налоговой конкурентоспособности России со стороны ведущих международных институтов связаны не только с характером налогообложения доходов российских предприятий, но также с невы-

сокой устойчивостью и эффективностью национальной системы налогового регулирования. Данный фактор с точки зрения ВЭФ выделен как один из самых проблематичных при ведении бизнеса в России [3, с. 304].

Хотя в начале 2000-х гг. налоговая реформа, инициированная В. Путиным, оказалась одной из наиболее успешных в мире, она так и не создала в Российской Федерации стабильные и непредвзятые институты налогового регулирования. Напротив, российские власти иногда превращали налоговые методы воздействия на предпринимателей в репрессивные инструменты для политически неугодных оппонентов (вспомним историю компании ЮКОС, топ-менеджеры которой осуждены за инкриминированные им уклонения от уплаты налогов), а в начале 2012 г. заявили, что России вновь «понадобится определенный налоговый маневр» [10]. Именно с неустойчивостью системы налогового регулирования, на наш взгляд, связана понижающая динамика индекса фискальной свободы России после середины 2000-х гг. Понятно, что ожидание корректировки налоговой политики вносит элемент неопределенности в перспективы налоговой конкурентоспособности России для бизнеса. Однако, как можно понять, радикальные изменения в части налогообложения предприятий, в том числе нацеленные на повышение эффективности институтов налогового администрирования, не ожидаются.

Несмотря на привлекательность налогового климата России для предпринимательской деятельности, выражающуюся в умеренных ставках налога на прибыль и НДС, следует признать, что налоговый фактор в определении общей конкурентоспособности хозяйствующих субъектов с точки зрения роли правительства в экономике не является доминирующим. Гораздо большее значение для бизнеса имеют гарантии неприкосновенности прав собственности, непредвзятая правовая защита интересов предпринимателей в независимых от государства судебных инстанциях, общая благоприятная правовая, политическая, экономическая и криминогенная обстановка в стране. Поэтому в ряду факторов оценки привлекательности страны для создания и ведения бизнеса налоги, как правило, рассматриваются только в совокупности с прочей положительной комбинацией условий. К сожалению, у России есть определенные проблемы с точки зрения комплексной оценки делового климата для хозяйствующих субъектов. Несмотря на это, положительное влияние налоговых факторов на конкурентоспособность российских хозяйствующих субъектов следует признать. Следует также

рекомендовать правительству Российской Федерации в долгосрочной перспективе продолжать реализацию стимулирующей предпринимательство налоговой политики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Портер М. Международная конкуренция. – Москва: Международные отношения, 1993.
 2. Global 500. Annual Ranking of the World's Largest Corporations 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/>
 3. The Global Competitiveness Report 2012 – 2013. Geneva: The World Economic Forum, 2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-2012-2013>
 4. The World Competitiveness Scoreboard 2011. IMD. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.imd.org/research/publications/wcy/upload/scoreboard.pdf>
 5. 2012 Index of Economic Freedom: Country Rankings. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.heritage.org/index/ranking>
 6. Tax revenues fall in OECD countries. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.oecd.org/document/49/0,3746,en_2649_201185_46737201_1_1_1_1,00.html
 7. Fantini M. 2011 Edition of the 'Taxation Trends' Report. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2011/taxation_trends_2011.ppt#282,11,Budgetary impact of tax measures by type of measure, 2009](http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2011/taxation_trends_2011.ppt#282,11,Budgetary%20impact%20of%20tax%20measures%20by%20type%20of%20measure,2009)
 8. Об иностранных инвестициях в 2011 году. Росстат. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.gks.ru/bgd/free/B04_03/IssWWW.exe/Stg/d03/42inv27.htm
 9. Страховые взносы признали неудачными. Новости и аналитика информационного агентства Финмаркет. 2012. 9 февраля. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fin-market.ru/z/nws/hotnews.asp?id=2739389>
 10. Владимир Путин: «Нам нужна новая экономика» // Ведомости. 2012. 30 января. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vedomosti.ru/politics/news/1488145/o_nashih_ekonomicheskikh_zadachah#ixzz1kvgP7xTJ
-

Власюк О. С.

член-кореспондент НАН України, д-р екон. наук, професор,
перший віце-президент ДННУ «Академія фінансового управління»

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Розбудова конкурентоспроможної економіки, заснованої на інноваціях, визначена пріоритетом у низці програмних документів системи виконавчої влади України. Як наслідок, ознакою прогресивних перетворень в національній економіці має стати реально діюча система прийняття та реалізації рішень для стимулювання інновацій та підвищення конкурентоспроможності національної економіки. Проте реалізація зазначеного пріоритету нашою хується на низку проблем, серед яких ключовими є проблеми фінансового забезпечення інноваційного розвитку. Зважаючи на це пошук фінансових рішень щодо розширення джерел та запровадження механізмів фінансування конкурентоспроможних виробництв є актуальним завданням.

Зупинимося на аналізі чинників, які суттєво звужують фінансові джерела розвитку конкурентоспроможної інноваційної економіки в Україні. Це, зокрема:

1. Збереження високого рівня ресурсо- та енерговитратності економіки. Надмірне витрачання ресурсів є одним із принципових чинників дефіцитного фінансування конкурентоспроможних виробництв. За рівнем спожитої енергії у нафтовому еквіваленті на одиницю виробництва ВВП Україна залишається на другому з кінця місці у світі після Узбекистану.

Попри те, що середньорічні темпи зниження енергоемності у 2000 – 2011 рр. для України є достатньо відчутними та становлять 4,4 %, рівень енергоемності ВВП залишається критично високим. Енергоемність ВВП України вища за рівень країн ЄС більш ніж у 3,6 рази, а відносно рівня Польщі – у 2,8 рази. Зокрема, за даними Світового банку, споживання енергії будинками та спорудами господарського призначення в Україні складає 250 – 275 кВтг/м², що у 2 – 2,5 рази гірше ніж у країнах Західної Європи.

Очевидно, що значно вищі ніж у конкурентів на світовому ринку рівні ресурсо- та енергоспоживання не дозволяють національним виробникам

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

акумулювати необхідні для стимулювання інновацій та розбудови конкурентоспроможного виробництва фінансові ресурси.

2. Деформації внутрішнього ринку, які істотно стримують формування фондів для підвищення конкурентоспроможності та інноваційного розвитку України. Зокрема доцільно відзначити наступні вади розвитку внутрішнього ринку України:

- поступове зниження частки національних виробників у формуванні сукупної товарної пропозиції на внутрішньому ринку і, відповідно, зростання частки імпортерів. Якщо в 2004 р. частка національних виробників на внутрішньому ринку становила 67,2 %, а в 2005 р. – 68 %, то у наступні роки їхня частка динамічно знижувалась і у 2011 р. склала 56,5 %. Втрата внутрішнього ринку для національних виробників є тривожним сигналом зниження конкурентоспроможності навіть на власному ринку;
- низькі компенсаторні можливості внутрішнього ринку забезпечувати торговельний баланс шляхом виготовлення імпортозамінної продукції. За підсумками 2011 р. негативне сальдо товарної торгівлі склало 12,8 млрд дол., що майже відповідає рівню кризового 2008 р. (–14,7 млрд дол.).

3. Погіршення зовнішньоторговельного обміну. Аналіз структури та динаміки зовнішньої торгівлі вказує на втрачання зовнішніх ринків для України на тлі випереджального зростання обсягів імпортованої продукції. За підсумками 8 міс. 2012 р., товарний експорт України збільшився лише на 2,9 % порівняно з аналогічним періодом 2011 р. При цьому темпи приросту імпорту склали 5,2 %, а від'ємне сальдо торгівлі склало 8,85 млрд дол.

Зрозуміло, що за умов збереження існуючих процесів Україна і надалі фінансуватиме світовий інноваційний розвиток, посилюючи відставання у конкурентній боротьбі та інноваційному розвитку.

4. Недостатній рівень фінансового забезпечення реалізації державної науково-технологічної та інноваційної політики. У розвинених країнах практика стимулювання інновацій шляхом встановлення пільгового оподаткування, надання кредитів, розвитку науково-дослідної та інноваційної інфраструктури, створення сприятливого інвестиційно-інноваційного клімату

є звичними атрибутами формування інноваційного суспільства. Так, світові видатки на науку й НДДКР у 2011 р. сягнули 1,2 трлн дол., з яких тільки на США припадало 405,2 млрд дол., Китай – 153,7 млрд дол. та Японію – 144,0 млрд дол.

Для України ж загальний обсяг витрат на інноваційну активність у 2011 р. склав 14,3 млрд грн, крім того має місце поступове зниження обсягів витрат на НДДКР у ВВП. Структура фінансового забезпечення інноваційної активності в Україні засвідчує незначну роль державної підтримки – 149,2 млн грн у 2011 р., що складає біля 1 % загального фінансування інноваційної діяльності. Для європейської інноваційної системи притаманною є значна частка державної підтримки у фінансуванні досліджень і розробок – 34,4% усіх інноваційних витрат, а 57,1% фінансуються коштами приватних бізнес-інвесторів, тоді як у Японії – 77,1%. У США фінансування інновацій державними коштами складає біля третини їх загального обсягу. Очевидно, що державна підтримка інноваційної діяльності в Україні не йде ні в яке порівняння з стандартами інноваційних економік.

5. Недостатність розвитку ринку фінансових послуг та фінансових механізмів для потреб інноваційного потенціалу економіки. Сформувавшись кількісно, фінансовий сектор України критично потребує якісних змін, націлених на забезпечення зростаючих потреб фінансування інновацій реального сектора економіки. У зв'язку з цим для України актуалізується потреба впровадження першочергових заходів щодо:

- укріплення інституту державних фінансових механізмів на основі мобілізації внутрішніх фінансових джерел (заощаджень населення, інституційних інвесторів тощо), що відповідає прогресивній практиці провідних країн світу. Державні фінансові механізми дозволять підвищити результативність фінансування вітчизняного виробництва (для потреб збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної та інноваційної продукції) та полегшити доступ до ліквідності вітчизняних підприємств.

Окрім того, інноваційні фінансові інструменти дозволяють об'єднувати безоплатне фінансування з різних джерел (державна допомога, програми ЄС для бюджетної підтримки України, технічна допомога МФО та інших донорів тощо) з кредитами, які надаватимуться державними та приватними

фінансовими інституціями, що необхідно для реалізації масштабних програм, які інституції не змогли б профінансувати самотужки. Оцінки засвідчують значний потенціал такого співробітництва: у сфері інфраструктури обсяг інвестицій, сформований за рахунок нагромадження за участі держави фондів фінансування недержавних активів, на порядок перевищує державний внесок;

- збільшення обсягів доступних для підприємств ресурсів за рахунок впровадження сучасних форм їхнього надання, створення спеціальних інвестиційних пулів на основі практики розподілу ризиків. Формування складних фінансових механізмів шляхом комбінування у межах одного складного інструменту державного кредитування та державної допомоги для створення ефекту кредитного розширення дає змогу залучити більш широке коло інвесторів та наростити обсяг фінансових ресурсів. Здешевлення кредитних ресурсів за таких умов відбувається за рахунок часткового входження держави у зазначені інструменти у формі безоплатної допомоги, що зменшує вартість залучення додаткового кредитування або підвищує рентабельність проекту;
- забезпечення впровадження сучасних фінансових механізмів розвитку та стимулювання малого й середнього бізнесу. Тут, насамперед, необхідна координація діяльності Міністерства фінансів України з НБУ щодо створення механізмів залучення дешевих довгострокових коштів для підприємств малого та середнього бізнесу. Доцільно також розглянути можливість запровадження Національної програми гарантування кредитів. Така програма має передбачати використання державних гарантій для спеціально відібраних банків, які кредитуватимуть відповідні підприємства на пільгових умовах, а також розбудову інституту бізнес-фінансового партнерства, що передбачає створення спільного фонду держави та приватних небанківських інвесторів для фінансування перспективних для внутрішнього ринку проектів;
- модернізацію стратегії співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями, визначивши пріоритетним створення фінансових механізмів залучення довгострокових кредитів для інвестиційних цільових державних програм та національних проектів.

У цьому аспекті ефективним виглядає створення як тимчасових так і постійно діючих фінансових механізмів за участю держави та МФО. Тут можлива рівноцінна фінансова участь у статутному капіталі для забезпечення довгострокового фінансування пріоритетних проєктів, насамперед у сфері машинобудування, у т. ч. сільськогосподарського, модернізаційних проєктів житлово-комунального господарства та ін.

- адаптацію прогресивного досвіду ЄС для реалізації так званого фінансового *механізму розподілу ризику* для фінансування дослідних робіт та інновацій. Імплементация такого механізму може бути здійснена за рахунок запровадження принципу «першої втрати», який передбачає першочергове покриття втрат проєкту за рахунок бюджету (наприклад, державних гарантій до 95%), а співінвестор покриватиме залишок у 5%. Такий підхід потенційно розширить можливості залучення коштів приватних, спеціалізованих та інституціональних інвесторів на стратегічні цілі розвитку інноваційних проєктів в Україні.

Елемент державної підтримки знижує вартість і ризик проєкту, у свою чергу знижуючи відсоткові ставки для бенефіціара. З цієї причини, частка державної підтримки особливо актуальна для проєктів, які мають додатну рентабельність та відповідають стратегічним цілям України, проте не можуть залучити фінансування за ринковими ставками (через те, що проєкт не генерує достатніх прибутків для покриття відсотків за кредитом, або через те, що ринкові припущення щодо ризиків проєкту занадто високі). Державна підтримка за таких умов виступає інструментом, який зменшує ризики і відтак робить проєкт готовим для реалізації.

Розширене використання державних кредитів в Україні має скеровуватися на підвищення фінансової дисципліни та інституту власності. Бенефіціари проєкту мають виплачувати кредити та вкладати власні ресурси у проєкт, за рахунок чого підвищується його фінансова спроможність та відповідальність співінвесторів. Експертами ОЕСР доведено, що найбільша результативність досягається у тих проєктах, в яких ризик між державним і приватним сектором розподілений оптимально. Водночас, ефективність проєктів зменшується у разі, якщо ризик надмірно перекладається на державу.

Для забезпечення ефективності функціонування фінансових інструментів та підвищення їхнього впливу на конкурентоспроможність окремих сек-

торів, необхідно забезпечити можливість використання грошових потоків, який генерується самим проектом, на цілі його рефінансування. Тобто слід виводити проекти на самофінансування без додаткового використання бюджетних коштів. Важливим також є застосування критерію, згідно до якого бюджетна підтримка може надаватися лише тим інвестиційним проектам, які створюють істотну додану вартість в Україні.

В умовах обмежених можливостей українського бюджету використання сучасних фінансових механізмів залучення приватного капіталу для фінансування важливих інноваційних і інвестиційних проектів є принциповим у збереженні й підвищенні конкурентоспроможності України на міжнародному ринку.

Іванов Ю. Б.

д-р екон. наук, професор

Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины

ЛІБЕРАЛІЗАЦІЯ ОПОДАТКУВАННЯ ЯК НАПРЯМОК РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У складі економічних реформ, кінцевою метою яких є створення соціально-орієнтованої ринкової економіки в Україні, особливе місце посідає реформування системи загальнодержавних фінансів в цілому та податкової системи, зокрема.

Ця проблема знаходиться в центрі уваги реформаторів з перших років незалежності нашої країни, що обумовлено специфічним біфункціональним характером податків. *По-перше*, податки є основним джерелом наповнення бюджетів всіх рівнів, а *по-друге*, вони виступають одним з найефективніших непрямих методів регулювання соціально-економічних процесів. При цьому прагнення до посилення фіскальної функції податків з метою створення джерел централізованого фінансування соціально-економічного розвитку прямо суперечить активізації використання їх регулюючої функції, що передбачає зменшення надходжень до бюджетів всіх рівнів (рис. 1).

Специфіка пріоритетних завдань соціально-економічного розвитку з урахуванням зовнішніх та внутрішніх факторів в різні періоди часу вимагає застосування різних методів їх вирішення, тому податкова політика потребує постійних коригувань.

Сучасний етап реформування податкової системи України розпочався в 2011 році з введенням в дію Податкового кодексу України, загальною спрямованістю якого була ліквідація внутрішніх суперечностей податкового законодавства та лібералізація податкової системи.

Позиціонування України в міжнародних рейтингах «Doing business» свідчить про певний прогрес в сфері оподаткування (табл. 1), проте в сфері податкової політики існують ще багато проблем, які вимагають невідкладного вирішення.

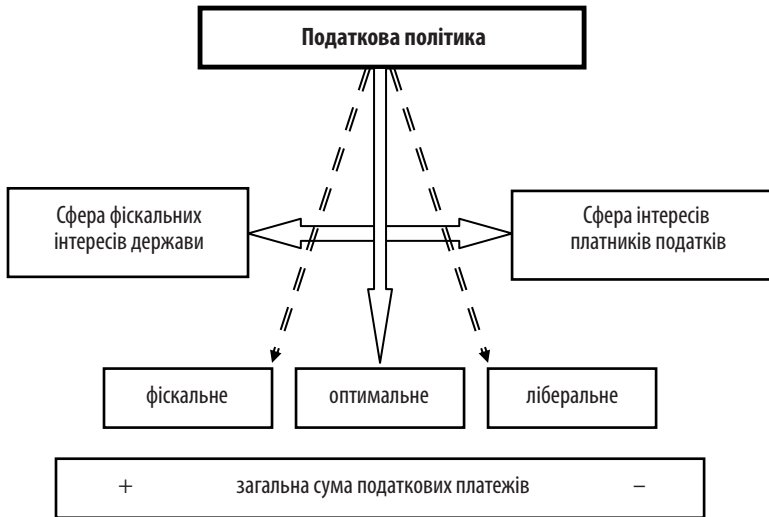

Рис. 1. Механізм впливу податкової політики на баланс інтересів держави і платників податків

Таблиця 1

Динаміка рейтингу України за податковою складовою («Paying taxes»)

Показники	Роки		
	2011	2012	2013
Загальний рейтинг	181	181	165
Кількість платежів на рік	135	135	28
Витрати часу платників, зв'язані зі сплатою податків, годин	657	657	491
Загальна податкова ставка, % до прибутку	55,5	57,1	55,4

До таких проблем, зокрема, відносяться суттєві витрати платників на виконання податкового обов'язку та значний рівень податкового навантаження. Тому подальша лібералізація податкової системи має бути пов'язана саме з цими двома проблемами.

В сфері податкового адміністрування до основних напрямків реформування податкової системи слід віднести:

- збільшення тривалості податкових періодів. Цей напрямок передбачає системні зміни в бюджетній політиці з перенесенням акцентів з рівномірного наповнення бюджетів на рівномірне витрачання сум податків, які сплачуються до бюджетів в найбільш прийнятному для платників порядку;
- спрощення форм ведення податкового обліку та складання податкової звітності, що, *по-перше*, сприятиме скороченню витрат на її підготовку, а *по-друге*, зменшуватиме ймовірність помилок при заповненні відповідних форм;
- впровадження сучасних «безконтактних» технологій подання звітності та консультування платників податків. Перш за все йдеться про запровадження сучасних інформаційних технологій сервісного обслуговування платників податків, які успішно впроваджуються в Казахстані, Російській Федерації та деяких інших пострадянських країнах.

Реформування податкової системи шляхом зменшення податкового навантаження, на відміну від удосконалення податкового адміністрування, безпосередньо зв'язано зі зменшенням податкових надходжень. В умовах обмеженості бюджетних ресурсів загальне зменшення податкового навантаження для всіх категорій платників неможливе, тому необхідною уявляється концентрація на тих напрямках податкового регулювання, за допомогою яких можуть бути вирішені пріоритетні завдання соціально-економічного розвитку країни.

Виходячи зі встановлених стратегічних пріоритетів та світового досвіду податкового регулювання найбільш перспективним уявляється податкове стимулювання розвитку реального сектору економіки за такими напрямами:

- податкова підтримка інноваційних процесів та розвитку інноваційної діяльності підприємств;
- стимулювання енергозбереження та енергоефективності;
- податкова підтримка підприємницької активності населення та розвитку малого підприємництва.

Результати дослідження вітчизняної та зарубіжної практики податково-го та бюджетного стимулювання інновацій надають змогу стверджувати, що регулятивний потенціал відповідних інструментів державного регулювання в Україні використовується недостатньо.

Зокрема, дієвим стимулом до інновацій виявляється надання підприємствам, які реалізують інноваційні проекти, права на 100% компенсацію відсотків за кредити, залучені ними для реалізації таких проектів, за рахунок бюджетних коштів. Враховуючи, що цей захід пов'язаний з прямим відтоком бюджетних коштів, надання зазначеного права для всіх підприємств виявляється економічно невиправданим, оскільки може призвести до надмірного збільшення видаткової частини бюджету та посилити тим самим бюджетний дефіцит й поглибити економічну кризу. Тому уявляється доцільним надавати право на таку компенсацію або щодо окремих видів інновацій, або щодо окремих суб'єктів інноваційної діяльності.

Одним з перспективних варіантів цього механізму є надання права на компенсацію відсотків за кредит на інновації малим та середнім підприємствам. Пояснити це можна наступним чином. Впровадження інновацій, як правило, характеризується значними витратами та досить тривалим періодом повернення коштів та виходу на рівень прибутку. І відповідний довготривалий період збитків може бути неприйнятний для великих підприємств, які вже мають певний досягнутий рівень стабільності та прибутковості, оскільки саме ці рівні виступатимуть своєрідними індикаторами оцінки успішності певного проекту. Крім того, великі компанії, як правило, «неповороткі» та не можуть швидко пристосовуватися до змін. Тому державна фінансова підтримка інноваційних проектів на малих та середніх підприємствах (які є більш мобільними), як очікується, сприятиме більш швидкому розвитку інновацій. Крім того, масштаби діяльності малих та середніх підприємств не дозволять їм впроваджувати наддорогі проекти, внаслідок чого фінансування відсотків за кредит в повному розмірі за рахунок держави не призведе до надмірного відволікання бюджетних коштів.

Досвід податкового регулювання інноваційної діяльності в зарубіжних країнах свідчить, що потужним стимулом до інноваційної діяльності підприємств є податкова знижка, оскільки надає змогу зменшити податкову базу з податку на прибуток підприємств. Відповідно зменшується і сума податку.

Тим самим забезпечується певна економія коштів суб'єктів господарювання, що можуть бути використані для подальших інвестицій.

Результати моделювання надають змогу стверджувати, що найкращих результатів (з позиції інтересів держави) можна досягти у випадку впровадження прирістної податкової знижки на стадіях виконання дослідно-конструкторських робіт та впровадження інновації. Це обумовлене тим, що, як правило, саме на цих стадіях притік інвестицій не лише поступово зростає, але є найбільшим. А це виступає необхідною умовою застосування досліджуваного інструменту податкової політики. Ставка такої знижки має бути встановлена на рівні 5%.

На стадії впровадження, відмінною рисою якої є поступове уповільнення потоку інвестицій в інноваційний проект, доцільніше впроваджувати об'ємну податкову знижку, розмір якої не залежить від суми інвестицій, здійснених в попередньому періоді. Відповідно до результатів моделювання найбільш економічно обґрунтованим виявляється 10%-ва ставка такої об'ємної податкової знижки.

При наданні зазначеної пільги слід чітко розробити механізм її надання, зокрема визначення тривалості стадій інноваційного проекту. Відповідне рішення щодо надання пільг повинно прийматися лише щодо суб'єктів, інноваційні проекти яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку. Під час цієї реєстрації повинен бути затверджений план-графік реалізації проекту. Саме він і слугуватиме вихідною базою для визначення тривалості стадій інноваційного проекту. У свою чергу, необхідно розробити єдиний підхід до визначення стадій інноваційного проекту (тобто чітко визначити та прописати в законодавстві, які складові передбачає кожна із стадій).

Результати моделювання, здійсненого в четвертому розділі, надають змогу стверджувати, що дієвими у стимулюванні інновацій можуть виявитися й такі пільги, які застосовуються в закордонній практиці податкового стимулювання інноваційної діяльності, як зменшення ставки податку на прибуток підприємств, а також податковий кредит (мається на увазі зменшення суми податку, що має бути сплачено до бюджету на певну частку здійснених інвестицій в інновації).

Дієвими з точки зору стимулювання інновацій для України виявляється такі важелі бюджетного та податкового регулювання, які застосовуються

зарубіжними країнами, як державні замовлення, прискорена амортизація основних засобів, а також спеціальні податкові режими підтримки інноваційної діяльності в рамках технопарків (мається на увазі поступове відновлення пільг з податку на прибуток підприємств та ПДВ щодо відповідних суб'єктів), оскільки скасування цих пільг свого часу стало одним з негативних чинників, що погіршили інноваційний та інвестиційний клімат України та ін.

Іншими напрямками стимулювання інноваційного розвитку підприємств реального сектору економіки є:

- підвищення фінансування НДДКР не тільки за рахунок розширення державного фінансування фундаментальних НДР, але і через розширені податкові стимули для прикладних науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- сприяння поширенню інновацій шляхом поліпшення рамкових умов: активне використання прав інтелектуальної власності, активну участь у розробці міжнародних стандартів, технологій, державних закупівель та будівництва інноваційної інфраструктури, у тому числі лабораторій, наукових парків і інкубаторів і т. д.;
- запровадження в практику оподаткування та використання в чітко обумовлених випадках суб'єктами господарювання інноваційного податкового кредиту, який позитивно зарекомендував себе в міжнародній практиці оподаткування. При цьому максимальний розмір податкового кредиту не повинен перевищувати третини вартості нового обладнання та технологій, що придбаваються суб'єктами господарювання, а максимальний термін його надання – 5 років;
- поширення практики звільнення від митного обкладання та справляння імпортного ПДВ поставок обладнання, яке використовуватиметься для інноваційних потреб, зокрема при проведенні НДДКР ;
- стимулювання таких форм фінансування як венчурне та лізингове, що широко використовуються в західній практиці серед методів фінансування інноваційної діяльності;
- пільгове оподаткування прибутку, отриманого в результаті використання патентів, ліцензій, ноу-хау та інших нематеріальних активів, що входять до складу інтелектуальної власності.

З урахуванням зазначеного, та зважаючи на результати дослідження інструментів податкового та бюджетного стимулювання інноваційної діяльності можна надати загальні рекомендації щодо кола важелів, які сприятимуть поліпшенню рівня інноваційності економіки України в сучасних умовах економічної кризи, нестачі бюджетних ресурсів та низького рівня інноваційності економіки (рис. 2).

Рис. 2. Напрямки поліпшення бюджетного та податкового стимулювання інновацій в Україні

Іншим перспективним напрямом розвитку підприємств реального сектору економіки є застосування енергозберігаючих технологій, що забезпечує зниження собівартості продукції, та дозволяє підвищити конкурентосдатність як на вітчизняному, так і світовому ринках. Досить велику частку в собівартості продукції займають витрати на енергоресурси, тому необхідним є підвищення ефективності їх використання. Як відмічалось в п'ятому розділі цього звіту, законодавство України містить досить широкий перелік інструментів бюджетно-податкового регулювання раціонального використання енергоресурсів, однак вони мають цілу низку недоліків та в повній мірі не застосовуються на практиці. Тому доцільним є перегляд системи відповідних інструментів.

Під час формування системи інструментів бюджетно-податкового регулювання раціонального енергоспоживання необхідно враховувати усі напрями такого регулювання, одночасне стимулювання яких дозволило б отримати синергійний ефект:

- стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального використання енергоресурсів;
- стимулювання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт у сфері енергоефективності та енергозбереження, що спрямовані на раціоналізацію споживання енергоресурсів.
- стимулювання виготовлення товарів (обладнання, матеріалів та ін.), застосування яких дозволить раціоналізувати споживання енергоресурсів.

Експертне опитування, таксономічний аналіз та імітаційне моделювання, що детально описані в п'ятому розділі, дозволяють зробити висновок, що стимулювання суб'єктів господарювання до раціонального використання енергоресурсів доцільно здійснювати за рахунок зниження ставки податку на прибуток в залежності від того, яку частку оподаткованого прибутку займають витрати на підвищення ефективності використання енергоресурсів. За другим напрямом регулювання (стимулювання НДКР) кращим є інструмент у вигляді «податкових канікул» з податку на прибуток, а стимулювання виготовлення товарів (обладнання, матеріалів тощо), застосування яких дозволить раціоналізувати споживання енергоресурсів (третій напрям) до-

цільно здійснювати за рахунок звільнення від оподаткування частки прибутку відповідних підприємств.

Потребує удосконалення також пільга, яка передбачає звільнення від ПДВ операцій імпорту обладнання й матеріалів, що сприяють раціоналізації споживання енергоресурсів. Адже оскільки використання відповідних вітчизняних товарів такого звільнення не має, виходить, що стимулюється саме імпорт, а не виробництво вітчизняного обладнання і матеріалів та розширення їх використання. До того ж викликає сумнів прозорість формування переліку товарів, ввезення яких без справляння ПДВ. Метою наведених норм було не стільки стимулювання ввезення енергозберігаючих технологій, скільки звільнення від імпортного ПДВ в «ручному режимі» окремих партій обладнання для угодних компаній. Відміна цієї пільги збільшить надходження ПДВ, зменшить рівень корупції та підтримає виробників вітчизняного обладнання і матеріалів.

В сфері розвитку малого бізнесу перспективним уявляється подальша лібералізація спрощеної системи оподаткування, яка передбачає два основних напрями:

- 1) скасування для всіх груп платників єдиного податку критерію граничної кількості найманих працівників, залишивши в якості основного критерію – показник граничного обсягу річного доходу.

Існуючі обмеження граничної кількості найманих працівників у платників єдиного податку різних груп встановлено безсистемно і характеризуються значними диспропорціями і відсутністю економічно обґрунтованого взаємозв'язку між даними критерієм та критерієм граничного обсягу річного доходу для відповідної групи платників єдиного податку.

Слід відмітити, що скасування критерію граничної кількості найманих працівників для всіх груп платників єдиного податку дозволить усунути протиріччя норм Податкового кодексу України і основної ідеї Закону України від 05.07.2012 р № 5067-VI «Про зайнятість населення», а також дозволить підвищити ефективність ведення бізнесу фізичних осіб-підприємців та суб'єктів господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності;

- 2) скасування для платників єдиного податку другої групи обмеження щодо здійснення господарської діяльності з надання послуг,

у тому числі побутових, лише платникам єдиного податку та/або населенню.

Дія вищезазначеного обмеження призводить до виникнення та прояву негативних аспектів діяльності фізичних осіб-підприємців – платників єдиного податку другої групи з юридичними особами на загальній системі. Виходячи з того, що платники єдиного податку другої групи мають право продавати товари юридичним особам на загальній системі, але надавати послуги тільки платникам єдиного податку, тому у юридичних осіб виникає доволі трудомістка необхідність контролювання не тільки системи оподаткування контрагента, але і його групи платника єдиного податку. Це провокує суб'єктів господарювання – юридичних осіб шукати контрагентів, які застосовують загальну систему оподаткування, що в цілому негативно позначається на розвитку спрощеної системи оподаткування.

Реалізація цих напрямів лібералізації оподаткування потребує обґрунтування кількісних параметрів відповідних інструментів та їх законодавчого врегулювання.

Матюшенко І. Ю.

канд. техн. наук, професор, здобувач

Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України

КОМЕРСІЙНЕ ВИКОРИСТАННЯ НАНОБІОТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПРОБЛЕМИ

Світова *продовольча проблема* є однією з головних невирішених проблем ХХ століття. На початку ХХІ століття проблема продовольства набула глобального характеру і становить сьогодні багатофакторне складне утворення, що має економічні, соціальні, технологічні, біологічні, історичні, етнічні, географічні, політичні і моральні корені. За даними FAO, близько мільярда людей на планеті голодують.

Як наслідок, проблема збільшення світового сільськогосподарського виробництва і вирішення продовольчої проблеми завжди була предметом уваги багатьох вчених і урядів розвинених країн, проте в сучасних умовах особливої уваги набуває питання нарощування виробництва аграрної продукції країнами, які мають для цього відповідні передумови. А саме до таких країн відноситься і Україна. Це питання потребує проведення додаткових досліджень щодо пошуку найбільш перспективних напрямів розвитку сільськогосподарського виробництва, в тому числі в Україні.

На початку другого десятиліття ХХІ століття, *нанотехнології* і *біотехнології* стають усе більш реальним інструментом, за допомогою якого людство сподівається досягти цілей і вирішити глобальні проблеми, що стоять перед ним. Як наслідок, провідні країни світу приділяють значну увагу визначенню й постійному перегляду й уточненню державних науково-технологічних і інноваційних пріоритетів відповідно до проблем, які необхідно вирішувати будь-якій країні, у тому числі й глобальної продовольчої проблеми.

У загальному вигляді можна запропонувати наступні визначення:

- *нанотехнології* – це наука й техніка створення, виготовлення, характеристики й реалізації матеріалів і функціональних структур і устроїв на атомному, молекулярному й нанометричному рівнях [1];
- *біотехнології* – це сукупність фундаментальних і прикладних досліджень, а також інженерних рішень, спрямованих на використання біологічних об'єктів, систем або процесів у промислових масштабах [2].

Синтезом нанотехнологій і біотехнологій є *нанобіотехнологія*. Використання принципів, по яких жива природа вибудовує надзвичайно ефективні наноструктури, може виявитися винятково корисним у створенні високо-ефективних каталізаторів, високоякісних полімерів, мембранних структур з керованою селективною проникністю, нових лікарських засобів і методів діагностики хвороб та інш. Із цих причин темпи розвитку нанобіотехнологій, темпи інвестування в них, обсягів збуту в цій сфері зростають навіть швидше, ніж у середньому для нанотехнологій.

На *рис. 1* наведено фундаментальні основи і галузі застосування нанобіотехнологій, а у *табл. 1* подано коротке зведення напрямків розвитку й сфер застосування нанобіотехнології [2, с. 441 – 442].

До сектора «Наномедицина і біотехнологія» світового ринку нанопродуктів відносяться лікарські препарати, методи медичних досліджень і прилади для клінічної діагностики, продукти кінцевого споживання (такі, як косметичні засоби і харчові добавки), а також продукти харчування і напої, при створенні яких застосовуються наноматеріали і (або) нанотехнології.

З урахуванням динаміки, що виникає, рейтинг секторів за обсягами продажів та в найближчий перспективі у 2009 – 2014 рр. збережеться (див. *табл. 2* [3, с. 61], при цьому друге місце за темпами зростання очікується в секторі «Медицина і біотехнології», що, можливо, перемістить цей сектор з передостанньої рейтингової позиції.

Серед основних напрямів використання нанотехнологій і наноматеріалів в агропромисловому комплексі (АПК) фахівці виділяють наступні [4]:

- біотехнологія (перш за все це відноситься до генної інженерії);
- виробництво і переробка продукції АПК;
- очищення води;
- вирішення проблем якості сільськогосподарської продукції;
- охорона навколишнього середовища (зокрема сільськогосподарських угідь).

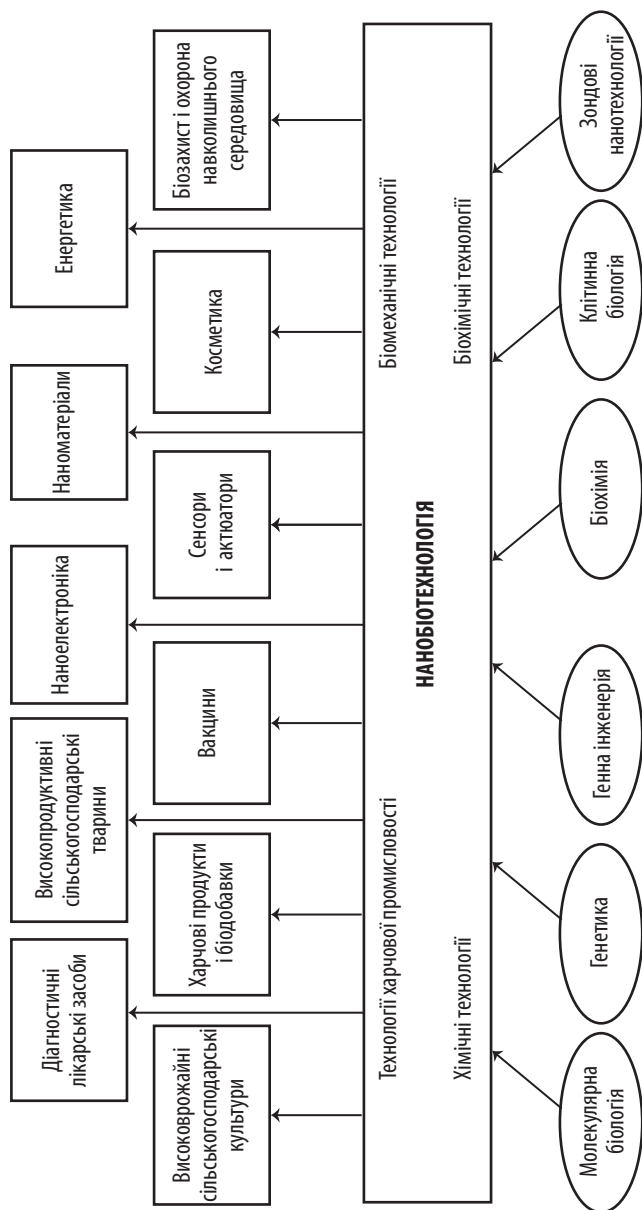

Рис. 1. Фундаментальні основи і сфери використання нанобіотехнології

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

Таблиця 1

Основні напрямки розвитку нанобіотехнології

№ з/п	Галузь	Конкретні приклади
1	Медицина	Доставка лікарських препаратів і генів усередину клітини, використання ферментів і мікроорганізмів при виробництві складних ліків, синтез нових антибіотиків, діагностика й мікро-/нанохірургія, розробка біосумісних поверхонь контакту й матеріалів для протезування й імплантації
2	Генна інженерія	Секверування й модифікація ДНК
3	Сільське господарство	Одержання нових штамів мікроорганізмів, нові методи селекції рослин і тварин (включаючи клонування)
4	Харчова промисловість	Створення нових методів переробки й зберігання харчових продуктів, синтез білка з одноклітинними організмами
5	Хімічна промисловість	Нові ефективні каталізатори, мембранні технології
6	Контроль за навколишнім середовищем	Удосконалення методів тестування й моніторингу, засобів детектування й боротьби з хімічною й біологічною зброєю, технології переробки й утилізації відходів
7	Енергетика	Нові види палива, способи його одержання, зберігання й використання
8	Нанoeлектроніка	Сенсорика, біочипи, інформаційні технології
9	Матеріалознавство	Вилуження руд, біосинтез, біорозкладання

Таблиця 2

Рейтинг секторів світового ринку нанопродуктів за обсягами продажів у 2014 р. (млн дол.) і за темпами росту у 2009 – 2014 рр. (%).

№ з/п	Сектор ринку нанопродуктів	Обсяг продажів у 2014 р., млн дол. США	Середньорічне зростання у 2009 – 2014 рр., %
1	Наноматеріали	16 702,9	10,6 (3)
2	Обробна промисловість та інші застосування	6 396,4	10,1 (4)
3	Енергетика	6 028,6	9,2 (5)
4	Медицина і біотехнології	4 642,3	12,1 (2)
5	Електроніка і ІКТ	1 750,8	26,2 (1)
Всього		35 521,0	

Однією з найголовніших проблем найближчих десятиліть стане *проблема забезпечення людства достатньою кількістю питної води*. Враховуючи поточні обсяги споживання води, зростання населення і розвиток промисловості, до 2050 року дві третини населення Землі будуть відчувати недостачу придатної до вживання прісної води. Застосування нанотехнологій, перш за все, для очищення і дезінфекції води дозволить вирішити вказану проблему за рахунок використання дешевої децентралізованої системи очищення й опріснення води, систем відділення забруднюючих речовин на молекулярному рівні і фільтрації нового покоління. Так, наприклад, компанія IBM підписала угоду з урядом Саудівської Аравії щодо відкриття лабораторії «Green nanotech», найважливішим завданням якої буде створення системи очищення води з використанням нових наномембранних матеріалів для зворотнього осмосу і знесолення морської води [3, с. 49].

Іншою важливою проблемою є *підвищення врожайності у сільському господарстві*. Не дивлячись на протести світової громадськості, у ряді регіонів світу, особливо у зв'язку з великим приростом населення і несприятливими умовами для сільськогосподарських робіт, продовольчу проблему не вдасться вирішити без розробки, створення і виробництва методами біо- і нанотехнологій трансгенних високопродуктивних рослин, що будуть витривалими до вірусної інфекції.

Передбачається, що застосування нанотехнологій дозволить змінити техніку оброки земель за рахунок використання наносенсорів, нанопестицидів і системи децентралізованого очищення води. Нанотехнології зроблять можливим лікування рослин на генному рівні, дозволять створити високоврожайні сорти, які будуть особливо стійкими до несприятливих екологічних умов [5].

У *рослинництві* застосування нанопорошків, суміщених з антибактеріальними компонентами, забезпечує підвищення стійкості до несприятливих погодних умов і призводить до двохкратного підвищення врожайності багатьох продовольчих культур, наприклад, картофелю, зернових, овочевих і плодово-ягідних культур. Цеолітні матеріали можуть успішно застосовуватись у складі добрив для забезпечення більш подовженої дії (ефект пролонгації), запобігання вимивання поживних речовин після внесення, в якості носіїв пестицидів, для оптимізації кислотності ґрунтів, а також для запобігання

злежування мінеральних добрив у процесі зберігання. Можуть бути одержані нові типи нанобіотехнологічних препаратів для боротьби з фітопатогенними бактеріями на основі використання нових мікроорганізмів – хижих нанобактерій, свого роду «живих антибіотиків» для рослин. Нанотехнології можуть також успішно застосовуватись для оптичного розшифрування білково-ліпідно-вітамінно-хлорофільного комплексу у рослинництві, а також для зниження шкідливого впливу автотракторного парку на природне середовище.

У *тваринництві* нанотехнології можуть використовуватись для створення біосумісних матеріалів, перестройки і розбудови тканин, створення штучних тканин, що не відторгаються організмом, і сенсорів (молекулярно-клітинна організація). Нанодомішки знаходять широке застосування у виробництві кормів, де забезпечують підвищення продуктивності тварин в 1,5 – 3 рази, а також сприяють їх опору інфекційним хворобам і стресам. Нанорозмір кормових добавок дозволяє не тільки значно знизити їх витрати, але й забезпечити більш повне і ефективне засвоювання тваринами.

Ще один важливий напрямок нанотехнологічних робіт у сільському господарстві – дослідження в області *біонанотехнологій*. До них відносяться дослідження з наступних напрямків:

- спрямованого білкового синтезу для одержання пептидів зі бажаними імуногенними властивостями;
- створення векторних систем для клонування імунологічно значущих білків збудників особливо небезпечних хвороб тварин, а також вакцин нового покоління, що мають високу активність і безпечність;
- одержання наночастинок генно-інженерних протеїнів, розробки біотипів і тест-систем для біологічного скринінгу, імунологічного моніторингу і прогнозування небезпечних і економічно значущих інфекційних захворювань тварин;
- впровадження мембранних систем очищення, а також біоцидних покриттів і матеріалів на основі срібла, що буде сприяти спрощенню і підвищенню рівня утримання сільськогосподарських тварин, забезпеченню їх якісною питною водою;
- розробки нанобіотехнологічних методів виявлення маркерів, зціплених із господарсько-цінними ознаками, вірусними, бактеріальними

і паразитарними захворюваннями риб та їх можливого застосуванню у практиці рибоводства;

- розробки нанобіотехнологій функціональних харчових добавок і речовин із застосуванням методів ультра- і нанофільтрації, нанокапсулювання, дезінтеграції, а також використанням спрямованої ферментативної модифікації нанобіоструктур (наприклад сирів, йогуртів тощо) і т. ін.

Так, харчові компанії все частіше використовують у продовольчих товарах (продукти харчування, напої, жувальна гума) біологічні наночастинки розмірами в декілька сотень атомів. Наприклад, нанометрів шар діоксиду титану, що нанесено на шоколадний батончик Mars, збільшує термін його зберігання у кілька разів. Фактично виходить продукт, який упакований в оболонку (нанофольгу) з діоксиду титану. При цьому сам нанометровий оксид титану також спроможний засвоюватися організмом. В той же час, як і для нанокосметики, ступінь безпеки широкого застосування нанотехнологічних добавок поки ще однозначно не встановлено.

Нідерландська фірма Friesland Foods – один з найбільших у світі виробників сирів – розробляє технологію застосування нанорозмірних сит, що більш прийнятні з точки зору безпеки кінцевого продукту. Ціль цих робіт – високоефективне розділення (сепарація) молока на протеїни, полісахариди і молекули жирних кислот. Вже в недалекому майбутньому нанотехнологічні добавки, спроможні змінювати смак і поживні якості продуктів, стануть обов'язковим компонентом багатьох харчових продуктів.

З метою розвитку нанотехнологічних і біотехнологічних досліджень та комерціалізації їх результатів в Україні стало започаткування у 2003 році Національною Академією Наук України (НАНУ) *цільової комплексної програми «Фундаментальні проблеми наноструктурних систем, наноматеріалів, нанотехнологій»*. Сумарне фінансування першого етапу програми за період 2003 – 2006 рр. склало близько 33 млн грн. Дослідження проводились за 13-ма напрямками теоретичного та експериментального вивчення наносистем, з яких за напрямом **«Біонаноматеріали: синтез та властивості»** було виконано 5,6% від загальної кількості виконаних проєктів. Комплексна програма була продовжена на 2007 – 2009 рр. за 14-ма напрямками у 4-х розділах:

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

«Фізика та діагностика нанорозмірних систем», «Хімія наноматеріалів та наноструктур», «Технології наноматеріалів», «**Біонаносистеми**» [5].

Крім того, постановою Бюро Президії НАН України від 31.01.08 №23 було затверджено перелік найважливіших напрямів наукових досліджень і розробок, в якому за напрямком наукових досліджень «*Наноматеріали і нанотехнології*» було визнано за пріоритетні розробки у таких сферах, як: «Наноструктурні матеріали з заданими властивостями, технологічне обладнання»; «Наноелектроніка»; «**Нанохімічні та нанобіологічні технології**» (табл. 3) [5].

Таблиця 3

Найважливіші напрями наукових досліджень та розробок НАН України, зокрема за напрямом «Біонаносистеми».

№ з/п	Глобальна проблема людства	Напрямок наукових досліджень	Розробки
1	2	3	4
1	Депопуляція і старіння населення	1. Новітні біотехнології для охорони здоров'я, фармакології та АПК	1.1. Клітинні та молекулярні технології для медицини та сільського господарства; 1.2. Генноінженерні технології з використанням рекомбінантних білків для діагностики та лікування інфекційних та інших поширених захворювань; 1.3. Методи молекулярної діагностики спадкових та злоякісних захворювань; 1.4. Нове покоління лікарських препаратів для профілактики та лікування серцево-судинних, неврологічних й інфекційних захворювань; 1.5. Створення системи виявлення та моніторингу генетично модифікованих організмів на ринку України; 1.6. Створення ефективної системи протидії біозагрозам різноманітного походження, а саме: біобезпека, пов'язана з ліками, епідеміями, проявами біотероризму
2	Нестача продовольства	2. Високопродуктивне сільське господарство	2.1. Генетика і селекція високопродуктивних сільсько-господарських культур і тварин; 2.2. Економіко-правові проблеми забезпечення ефективного агропромислового виробництва та розвитку сільських територій;

1	2	3	4
2.			<p>2.3. Якісна і безпечна продукція рослинництва і тваринництва для продуктів харчування і промислової сировини;</p> <p>2.4. Системи дистанційного моніторингу стану ґрунтів і посівів сільськогосподарських культур</p>

У 2009 році була затверджена *Державна цільова науково-технічна програма «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010 – 2014 рр.* відповідно до постанови КМУ від 28.10.09 р. №1231. Очікуваними *результатами виконання програми* стануть: розробка нанотехнологій, **нанобіотехнологій**, дослідно-промислових технологій; виготовлення наноматеріалів, вимірювальних приладів, типономіналів; створення біоелементів, біосенсорів, нанофотокаталізаторів; утворення підрозділів, центрів сертифікації; впровадження нанотехнологій. Програмою також припускається створення базових наукових кафедр по спеціальностям: «Нанофізика», «Наноелектроніка», «Нанобіомедицина», «Наноматеріалознавство» в усіх вузах держави.

Загальний орієнтовний обсяг коштів, необхідних для виконання програми на 2010 – 2014 рр., становить 1,847 млрд грн тобто біля **230 млн дол. США**. В той же час, наприклад, в рамках Сьомої Рамкової програми Європейського Союзу на розвиток нанотехнологій тільки у 2011 р. було виділено **270 млн євро**, а в Росії на розвиток нового стратегічного напрямку – наноіндустрія – в рамках спеціалізованої національної програми на 2008 – 2012 рр. виділено **8 млрд дол. США** [5].

Проекти вказаної *Державної цільової науково-технічної програми* реалізуються у **9-ти найважливіших напрямках нанодосліджень**. Розподіл за пріоритетними напрямками нанодосліджень запланованих та фактичних коштів і проектів у 2010 р. подано в табл.4 [5].

У 2011 – 2012 рр. продовжувалось виконання вказаної програми відповідно до розпорядження Президії НАН України від 17.02.11 р. № 102 «Про затвердження на 2011 рік переліку наукових проектів Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010 –

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТА ІННОВАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ

2014рр.» [5]. Слід відзначити, що загальний обсяг коштів, виділених на реалізацію програми у 2011 р., залишився таким самим, як і у 2010 р., тобто **19,155 млн грн** проти запланованих 356,25 млн грн.

Таблиця 4

Розподіл за пріоритетними напрямками нанодосліджень коштів та проектів у 2010 р. в рамках «Державної цільової науково-технічної програми «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010 – 2014 рр.».

№ з/п	Основні напрями нанодосліджень	Питома вага запланованих коштів, %	Питома вага фактично виділених коштів у 2010 р., %	Питома вага за фактичною кількістю проектів у 2010 р.
1.	Нанобіотехнології	24,9	17,5	22,5
2.	Нанoeлектроніка і нанофотоніка	21,0	-	-
3.	Наноматеріали	19,5	21,1	14,2
4.	Діагностика наноструктур	9,1	10,9	10,8
5.	Забезпечення розвитку наноіндустрії	7,5	4,1	1,6
6.	Технології напівпровідникових наноструктур	6,5	10,8	15,9
7.	Фізика наноструктур	5,5	17,8	18,3
8.	Нанохімія	5,1	17,8	16,7
9.	Нанобезпека	0,9	-	-

Таким чином, можна зробити наступні **висновки**:

1. Світова *продовольча проблема* є однією з головних невирішених проблем людства, яка на початку XXI століття набула глобального багатфакторного характеру. Сьогодні, початку другого десятиліття XXI століття, *нанотехнології і біотехнології стають усе більш реальним інструментом*, за допомогою якого людство сподівається досягти цілей і вирішити глобальні проблеми;

2. До сектору ринку нанопродуктів «Наномедицина і біотехнологія» відносяться лікарські препарати, методи медичних досліджень і прилади для клінічної діагностики, продукти кінцевого споживання (такі, як косметичні засоби і харчові добавки), а також продукти харчування і напої, при створенні яких застосовуються наноматеріали і (або) нанотехнології;

3. **З урахуванням динаміки, що складається**, рейтинг секторів нанотехнологічного ринку за обсягами продажів та в найближчий перспективі у 2009 – 2014 рр. збережеться. При цьому *друге місце за темпами зростання очікується в секторі «Медицина і біотехнології»*;

4. Проблему *підвищення врожайності у сільському господарстві* не вдасться вирішити без розробки, створення і виробництва методами біо- і нанотехнологій трансгенних високопродуктивних рослин, що будуть витривалими до вірусної інфекції. Крім того, нанобіотехнології дозволять змінити техніку оброку земель за рахунок використання наносенсорів, нанопестицидів і системи децентралізованого очищення води, зроблять можливим лікування рослин на генному рівні, дозволять створити високоврожайні сорти;

5. У *рослинництві* застосування нанопорошків, суміщених з антибактеріальними компонентами, забезпечить підвищення стійкості до несприятливих погодних умов і призведе до двохкратного підвищення врожайності багатьох продовольчих культур. Цеолітні матеріали можуть успішно застосовуватись у складі добрив для забезпечення більш подовженої дії. Можуть бути одержані нові типи нанотехнологічних препаратів для боротьби з фітопатогенними бактеріями на основі використання нових мікроорганізмів. Нанобіотехнології можуть також успішно застосовуватись для оптичного розшифрування білково-ліпідно-вітамінно-хлорофільного комплексу у рослинництві, а також для зниження шкідливого впливу автотракторного парку на природне середовище;

6. У *тваринництві* нанобіотехнології можуть використовуватись для створення біосумісних матеріалів, перестройки і розбудови тканин, створення штучних тканин, що не відторгаються організмом, і сенсорів (молекулярно-клітинна організація). Нанодобавки знаходять широке застосування у виробництві кормів, де забезпечують підвищення продуктивності тварин в 1,5 – 3 рази, а також сприяють їх опору інфекційним хворобам і стресам;

Дослідження в області *біонанотехнологій*, зокрема зі спрямованого білкового синтезу, будуть використані для: одержання пептидів зі бажаними імунотенніми властивостями; створення векторних систем для клонування імунологічно значущих білків збудників особливо небезпечних хвороб тварин; розробки вакцин нового покоління, що мають високу активність і безпечність; одержання наночастинок генно-інженерних протеїнів; розробки біотипів і тест-систем для біологічного скринінгу, імунологічного моніторингу і прогнозування небезпечних і економічно значущих інфекційних захворювань тварин; впровадження мембранних систем очищення, а також біоцидних покриттів і матеріалів на основі срібла з метою сприяти спрощенню і підвищенню рівня утримання сільськогосподарських тварин, забезпеченню їх якісною питною водою; розробки нанобіотехнологічних методів виявлення маркерів, зціплених із господарсько-цінними ознаками, вірусними, бактеріальними і паразитарними захворюваннями риб та їх можливе застосування у практиці рибоводства;

Реалізація державних програм у сфері нанотехнологій дозволила *визначити інтелектуальний потенціал українських вчених у розвитку нанобіотехнологічних досліджень та потенціальні можливості їх комерціалізації*;

На найвищому державному рівні в Україні розвитку досліджень і розробок у сфері нано- і біотехнологій, як до *ключових факторів у найближчому майбутньому не приділяють відповідної уваги*. Про це свідчить динаміка фінансування програм з розвитку нанотехнологій. Визначення пріоритетів нанотехнологічних досліджень носить безсистемний характер, *слабо пов'язане з вирішенням глобальних і специфічних проблем України (в тому числі продовольчої проблеми)*, не відповідає пріоритетам бюджетного фінансування;

Комплексна програма фундаментальних досліджень «Фундаментальні проблеми наноструктурних систем, наноматеріалів, нанотехнологій» на 2010 – 2014 рр. та Державна цільова науково-технічна програма «Нанотехнології та наноматеріали» на 2010 – 2014 рр. *не мають загальнонаціонального характеру, не вирішують завдання подолати стратегічне відставання України у сфері нанотехнологій та відновлення паритетного становища з розвиненими країнами, слабо впливає на вирішення продовольчої проблеми*;

Необхідна розробка *Стратегії розвитку нанотехнологій в Україні у відповідності з глобальними проблемами людства, створення Національної про-*

грами розвитку нанотехнологій і біотехнологій в Україні, в якій будуть ув'язані чіткі пріоритети наукових досліджень, забезпечення фінансуванням (за етапами робіт), організаційна підтримка держави, механізми впровадження у підприємницький сектор, критерії результативності заходів та підзвітність відповідальних виконавців перед урядом (за бюджетне фінансування) та підприємцями (за позабюджетні кошти).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим М. О., Матюшенко І. Ю. Перспективи розвитку і комерціалізації нанотехнологій в економіках країн світу та України: монографія / М. О. Кизим, І. Ю. Матюшенко. – Х.: ВД «ИНЖЕК», 2011. – 392 с.
 2. Головин Ю. И. Введение в нанотехнику / Ю. И. Головин. – М.: Машиностроение, 2007. – 496 с.
 3. Рынок нано: от нанотехнологий – к нанопroduктам / Г. Л. Азоев и др.; под. ред. Г. Л. Азоева. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 319 с.
 4. Балабанов В. И. Нанотехнологии: правда и вымысел / В. Балабанов, И. Балабанов. – М.: Эксмо, 2010. – 384 с.
 5. Матюшенко І. Ю., Маханьова Ю. М., Костенко А. О. Перспективи комерційного використання нанобіотехнологій у сільськогосподарському виробництві України / Научный информационный журнал «Бизнес Информ» – Х.: ИД «ИНЖЭК», 2012. – №9. – С.146 – 156.
-

Беликова Н. В.

канд. экон. наук, докторант

Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины

**РЕФОРМЫ В УКРАИНЕ:
РЕТРОСПЕКТИВНЫЙ И ПЕРСПЕКТИВНЫЙ АНАЛИЗ**

Начиная с 1991 г. в Украине начался длительный период реформ, который не закончен до сегодняшнего дня. За это время трансформировались отношения собственности, сформировались отдельные новые институты и целые институциональные системы, ориентированные на рынок. Глубокие изменения произошли в промышленности, в том числе реструктуризация значительной части ее отраслей. Все это сопровождалось изменениями в социуме, связанными с быстрой имплементацией нового мировоззрения, системы ценностей и стилей жизни. Такие специфические преобразования, характерные для стран с трансформационными экономиками, совпали с общемировыми изменениями, связанными с быстрой глобализацией.

Таким образом, в Украине и других странах бывшего СССР на сегодняшний момент создалась уникальная ситуация в мировой истории, когда длительные и глубокие внутренние изменения накладываются на глубокие изменения в мире в целом. Цель данной работы состоит в проведении комплексного анализа особенностей процесса проведения реформ в Украине в 1991 – 2009 гг., а также перспективный анализ нового, запланированного правительством, этапа. Итак, длительный период трансформации сопровождался такими этапами (табл. 1).

Таблица 1

Период	Сфера	Реформа	Результат
1	2	3	4
1991 г.	Финансовая	Банковского сектора	Реоорганизация Государственного банка СРСР в Национальный банк Украины; возникновение коммерческих банков
1992 г., 1995 г.		Валютная	Введение валюты «карбованець»; введение валюты «гривня»
1992 г.		Ценовая	Либерализация цен

Окончание табл. 1

1	2	3	4
1991 г.	Экономико-правовая	Собственности	Переход к частной собственности; Три волны приватизации
1991 г.	Внешнеэкономическая	Внешнеэкономическая	Либерализация внешнеэкономической деятельности
2008 г.		Торговая	Вступление в ВТО
1997 г.	Административная	Исполнительной власти	Рационализация структуры, функций и методов деятельности исполнительной власти

И в целом их эффективность была низкой, про что свидетельствуют данные о падении ВВП на душу населения в Украине по сравнению с другими странами мира (табл. 2).

Таблица 2

ВВП до и после реформ в бывших социалистических странах [1]

Страна	ВВП в текущих ценах на душу населения, долл. США			
	1990 г.	ранг	2011 г.	ранг
1	2	3	4	5
Армения	609	19	3345,35	15
Азербайджан	903	16	6821,17	11
Беларусь	1836	9	5750,66	13
Болгария	2350	8	7185,24	10
Венгрия	3545	4	20443,81	1
Грузия	1563	14	16558,41	3
Казахстан	1794	10	3326,30	16
Кыргызстан	253	21	14037,39	4
Латвия	3325	5	11012,90	8
Молдова	904	15	1056,75	19
Польша	1694	12	12598,68	7
Россия	3833	1	13412,18	5
Румыния	1659	13	1973,79	17
Словакия	3153	6	8705,68	9

Окончание табл. 2

1	2	3	4	5
Таджикистан	541	20	12889,78	6
Туркменистан	837	17	17575,63	2
Украина	1750	11	935,12	20
Узбекистан	717	18	5831,26	12
Чехия	3595	3	3650,35	14
Эстония	3627	2	1633,29	18

Объективные трудности трансформационного периода сопровождались субъективными экономическими и политическими ошибками. К стратегическим ошибкам, совершенным в первые годы реформ, можно отнести:

- отсутствие адекватной, четко сформулированной цели преобразования и индикаторов, позволяющих контролировать процесс ее достижения;
- ошибочная ориентация на устранение государства от регулирования социально-экономического развития страны и ее регионов, что, вместо ожидаемого перехода к развитой рыночной экономике, по сути формировало признаки общества «дикого капитализма»;
- не были созданы условия для развития отечественного промышленного производства, вследствие чего украинская экономика фактически осталась без фундамента;
- финансовая инфраструктура было оторвана от потребностей производства, а первоначальное накопление капитала осуществлялось не за счет реального производства, а за счет перераспределения средств, созданных в советское время.

Этим Украина отличается от своих западных соседей. Например, в Польше за относительно небольшой период времени удалось стать на путь наращивания ВВП (уже в первые годы реформ уровень ВВП превысил до-реформенный), повысить конкурентоспособность продукции на мировом рынке, достичь значительного роста иностранных инвестиций. Основными направлениями реформ в Польше по плану Лешека Бальцеровича являются следующие:

- переход к рыночным основам политики ультралиберализма, быстрая и прозрачная приватизация;
- ускоренное развитие малого и среднего бизнеса, достижение индикативной цели «вклад малого бизнеса в формирование ВВП должен составлять не менее 47% ВВП»;
- стимулирование мощного притока иностранных инвестиций благодаря частичной отмене ограничений на долю акционерного капитала для иностранцев, импортных квот, лицензий и т. д.;
- проведение административно-территориальной реформы, упростившей иерархию территорий и давшей больше прав местному самоуправлению;
- устройство на территории страны 14 специальных экономических зон (например, Неполомицкая СЭЗ занимает 400 га, там работают 20 крупных иностранных фирм), в которых удалось сохранить промышленность;
- адаптация законодательства к правовым нормам ЕС и вступление в Евросоюз.

Если сравнить динамику данных показателей экономик Польши и Украины, становится очевидным, что Польша на 7–10 лет опережает Украину в реформировании национального хозяйства и становлении социально-ориентированной рыночной экономики.

Фактическим результатом предыдущих этапов системных реформ в Украине можно считать создание института Президентства, демократизацию политических отношений и трансформацию отношений собственности. Но эффективность проведенных реформ в целом была низкой, что отражается на состоянии экономики страны и сдерживает прогрессивные социальные преобразования.

В 2010 г. начался новый виток реформ (табл. 3), которые опять обещают затронуть все важные сферы жизни общества.

Учитывая ошибки предыдущих этапов реформирования в Украине, необходимо ответить на следующие ключевые вопросы:

- какова последовательность реформ?
- какой должна быть скорость преобразований?

- как влияет поддержка населения на эффективность внедряемых трансформационных мероприятий?

Таблица 3

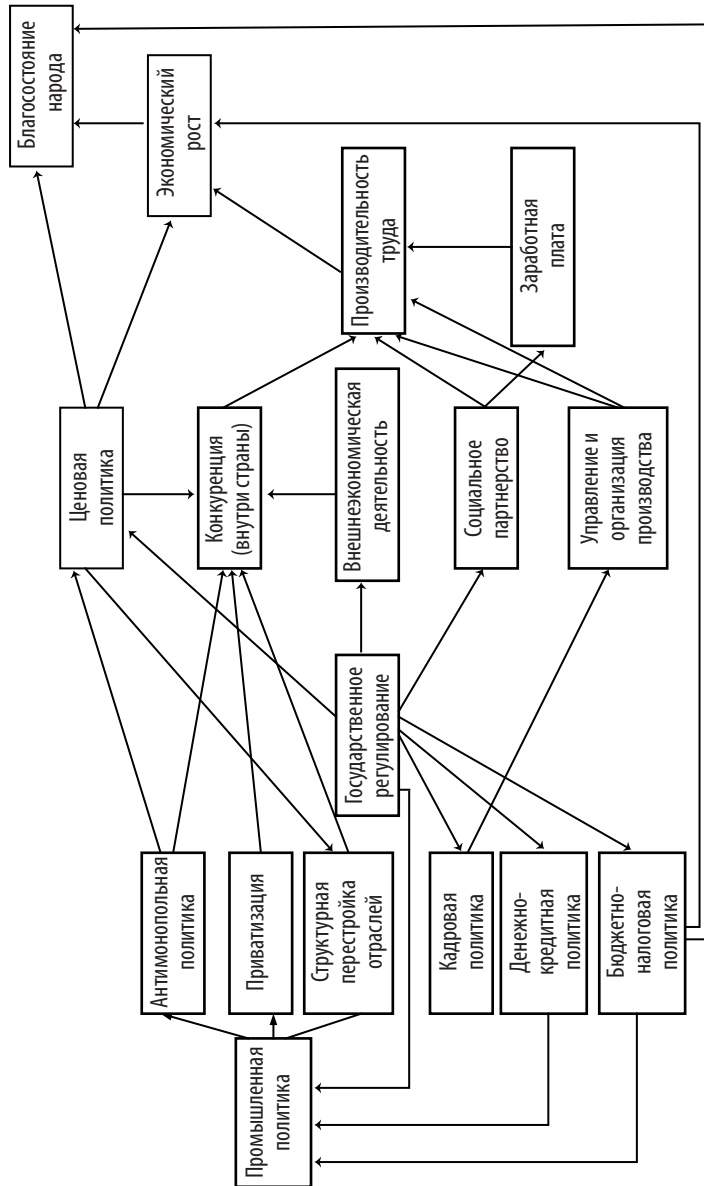
Направления реформ в Украине в 2010–2014 гг.

Направление реформ	Осуществлено	Планируется
Административная реформа	Совершенствование структуры органов государственного управления	Комплексная реформа административно-территориального устройства страны, которая позволит создать условия для ускорения социально-экономического развития слаборазвитых регионов
Налоговая реформа	Принятие нового Налогового кодекса	Кодекс требует дополнительной корректировки, упрощения многих процедур, реформа продолжается
Пенсионная реформа	Изменение пенсионного возраста для женщин, внесение корректив в порядок начисления пенсий	Снижение дефицита пенсионного фонда, переход к накопительной системе финансирования пенсий
Реформа жилищно-коммунального хозяйства	Утверждение Программы реформирования и развития жилищно-коммунального хозяйства на 2008–2012 гг.	Изменение принципов обслуживания жилого фонда и придомовых территорий за счет введения конкурентных отношений и сокращения естественных монополий, модернизация инфраструктуры, развитие публично-privatного партнерства

На новом этапе реформирования необходимо учитывать следующую схему взаимосвязи между реформируемыми элементами экономики страны и ее регионов (рис. 1).

Известно, что при проведении реформ одновременно, значительно возрастают издержки для общества в целом, кроме того, отсутствуют возможность оценить эффективность каждой реформы в отдельности.

Важно найти оптимальную скорость проведения реформ. Очевидно, что реформы затрагивают не только экономику, но и общество. Методологическая схема, по которой экономика как специфическая деятельность от-

делена от среды своего функционирования, сейчас подвергается сомнению. Факт взаимовлияния экономической и социальной систем с особой остротой проявляется в некоторые периоды истории, к которым, безусловно, относятся и периоды трансформации.

Отношение украинского общества к реформам неоднозначно. С *одной стороны*, население недовольно низким уровнем жизни, упадком социальной инфраструктуры, отсутствием долгосрочных перспектив развития. С *другой стороны*, практически во всех возрастных группах доминируют оптимистические настроения по поводу возможности коренного улучшения жизни в стране. Негативное отношение общества к реформам является закономерным, поскольку любые преобразования вносят изменения в привычный уклад жизни. В Украине же такое отношение усугубляется объективными неудачами предыдущих этапов реформирования в трансформационном периоде.

Однако предлагаемые правительством системные реформы, затрагивающие все сферы жизни общества, обязательно окажут влияние на положение среднего класса, т. е. основных сторонников изменений. А если принять во внимание, что успех реформ зависит от общественной поддержки, то становится очевидно, что особое значение имеет баланс между экономическим и гуманитарным блоками.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конференция ООН по торговле и развитию [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unctad.org/en/Pages/Statistics.aspx>.
2. Закон України «Про надання додаткових повноважень Голові Верховної Ради України» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, N 38, ст. 505)
3. Закон України «Про обернення майна Компартії України та КПРС на державну власність» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 13, ст.181) (Вводиться в дію Постановою ВР № 2005-XII (2005-12) від 20.12.91, ВВР, 1992, № 13, ст.182).
4. Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію) (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 24, ст. 350) {Вводиться в дію Постановою ВР № 2172-XII від 06.03.92, ВВР, 1992, №24, ст. 351}
5. Закон України «Про приватизаційні папери» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 24, ст.352)

6. Закон України «Про приватизацію державного майна» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 24, ст. 348).

7. Указ Президента Украины от 22 июня 1998 г. «О мерах в отношении внедрения Концепции административной реформы в Украине».

8. Податковий кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, № 13-14, №15-16, № 17, ст.112)

9. Закон України «Про пенсійне забезпечення» (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 3, ст. 10) (зі змінами і доповненнями)

ДОДАТКИ

Додаток 1

**Перелік доповідей на секційних засіданнях, які рекомендовані
для публікації у фаховому виданні**

Секція 1

***Стратегічні напрями забезпечення конкурентоспроможності
економіки України на макро-, мезо- та мікрорівнях***

Белікова Н. В. Фінансово-економічні кризи та суспільство споживання: соціально-економічні аспекти України

Глуха Г. Я. Митна політика як фактор економічного зростання країни

Голубєва Т. В. Ринок праці в Україні: аналіз перспектив розвитку

Горидько Н. П. Госрасходы и экономический рост: регрессионный анализ

Данілов О. Д., Паєнтко Т. В. Неофіційний сектор економіки як фактор зниження конкурентоспроможності національної економіки

Десятнюк О. М. Стратегічні орієнтири управління податковими ризиками

Ємцев В. І. Формування територіальних кластерів - передумова розвитку конкурентоспроможності підприємств

Зірко О. В. Державне регулювання економіки: шляхи підвищення зайнятості

Ілляшенко С. М., Овчаренко М. І. Умови та особливості становлення корпоративної культури вітчизняних підприємств

Коренєв Е. Н. Еволюціонування умов діяльності підприємств як передумова вибору системи корпоративного управління: історична ретроспектива та сучасні тенденції

Корсак В. І. Оцінка рівня забезпеченості торговими закладами населення регіонів України

Красноносова О. М., Олійник А. Д. Конкурентоспроможність регіонів в умовах глобалізації

Крупа О. М. Аспекти визначення фінансового стану підприємств нафто-газового комплексу України

Кусик Н. А., Ковалевська А. В. Методичний підхід до проведення оцінки ефективності соціально відповідальної діяльності підприємства

Мельник О. Г. Модель проектного інвестування створення міжнародного кластеру в науково-технологічній сфері.

Новікова Н. А. Системне дослідження гносеології економічних інтересів

Орлова В. О. Природні переваги малого бізнесу - основа його розвитку

Погорлецкий А. И. Налоговый климат россии: влияние на конкурентоспособность хозяйствующих субъектов

Розгон І. В. Методичний підхід до розробки та реалізації цільових комплексних програм для підвищення конкурентоспроможності регіону

Скупський Р. М., Волосяк М. В. Конкурентоспроможність аграрного сектору економіки як похідна інноваційного розвитку

Ткаченко В. В. Аналіз методик оцінки податкового навантаження підприємств

Труніна І. М. Особливості вивчення та формування конкурентних переваг вітчизняних підприємств

Фриман І. М. Человеческий капитал как фактор прибыльности промышленного предприятия

Чебанов О. О. Концептуальні засади структурної модернізації промисловості

Школьник І. О., Червякова С. В. Реформування вітчизняної розрахунково-клірингової системи як передумова забезпечення ефективності функціонування інфраструктури ринку цінних паперів в процесі ІРО

Шульга В. М., Сербенівська А. Ю. Розвиток і підвищення конкурентних переваг промислового підприємства на засадах основних концепцій стратегічного управління витратами

Секція 2

Проблеми розвитку національної інноваційної системи та інноваційної діяльності підприємств

Геселева Н. В. Розвиток нововведень: системно-самоорганізаційний підхід

Деренська Я. М. Побудова моделі процесу виконання інноваційного проекту в умовах фармацевтичного виробництва

Калінеску Т. В., Фоменко А. О. Оцінювання відповідності гнучкого інноваційного розвитку підприємства ринковій кон'юктурі

Крамарєв Г. В. Проектне фінансування при реалізації інноваційних сценаріїв розвитку альтернативної енергетики

Левцицька І. В. Проблеми інвестиційно-інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості

Лецюк В. П., Буснюк С. В. Формування кластерних структур у Волинській області

Нижегородцев Р. М. Институциональные и технологические сдвиги: анализ взаимосвязей и проблемы управления

Орлова Е. Н. Роль налоговых расходов местных бюджетов в формировании налогового потенциала

Пантелеева Н. М. Розвиток внутрішнього ринку довгострокових запозичень у спектрі механізмів активізації інноваційного поступу економіки України

Саврасова А. А. Інноваційні підходи до підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України

Ситник Н. І. Гносеологічні аспекти організаційної креативності

Смолич Д. В. Мотивація суб'єктів інноваційного ринку транскордонного регіону до об'єднання у кластер

Тимофєєва К. О. Державна підтримка інноваційної діяльності в машинобудівній галузі України

Черненко С. М. Роль малого підприємництва у створенні інноваційно-конкурентного середовища України в регіональних інноваційних системах

Секція 3

Ліберманівські читання – 2012: економічна спадщина та сучасні проблеми

Гончаров Ю. В., Костюк Г. В., Дороховський О. М. Необхідність розвитку регіональної транспортно-логістичної системи України

Киреєнко А. П., Климова М. О. Самозанятость населения и теневой рынок труда в России

Назарова Л. В. Необхідність розвитку інфраструктурного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств

Олейник С. У., Вклад Е. Г. Либермана в теорию и практику организации производства

Письмак В. О. Особливості формування відносин у постачальницько-збутовій діяльності машинобудівних підприємств

Наукове видання

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ
ТА ІННОВАЦІЇ:
ПРОБЛЕМИ НАУКИ ТА ПРАКТИКИ»**

15 – 16 листопада 2012 року

м. Харків, Україна

Підписано до друку 10.11.2012 р. Формат 60 x 84/16. Папір офсетний.

Гарнітура ArnoPro. Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 4,19.

Обл.-вид. арк. 5,02. Наклад 200 прим. Зам. № 644.

ФОП Александрова К. М.

61103, Харків, пр. Леніна, 55, кв. 52. Тел. (057) 7034021, 7050336.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру України суб'єктів
видавничої діяльності ДК № 3090 від 21.01.2008 р.

Надруковано у ВД «ІНЖЕК», Харків, пр. Гагаріна, 20.

e-mail: vdinzhek@gmail.com; www.inzhek.kharkov.ua